Egesideområdet

med Härnestads ängar/Pulken, Yngsjö fälad, Egeside sjö och Helgeå

i Kristianstads Vattenrike

av

Elisabet Wallsten

Länsstyrelsen i Skåne län
Skåne i utveckling 2001:36

KRISTIANSTAD
KRISTIANSTADS KOMMUN

WWF

KRISTIANSTADS VATTENRIKE®

Dokumentation av

Egeside-området

med Härnestads ängar/Pulken, Yngsjö fälad, Egeside sjö och Helge å

i Kristianstads Vattenrike, Kristianstads kommun

av

Elisabet Wallsten

Världsnaturfonden WWF har ekonomiskt bidragit till utarbetande och tryckning av denna rapport.

ISSN 1402-3393

Tryck: Länsstyrelsen i Skåne län
Tryckort: Kristianstad
Upplaga: 200 ex
År: 2001

Förord

Föreliggande rapport har utarbetats av Elisabet Wallsten på uppdrag av Kristianstads kommun och Länsstyrelsen i Skåne län, inom ramen för verksamheten i Kristianstads Vattenrike. Rapporten utgör dokumentation inför bildande av naturreservat i Egesideområdet.

I uppdraget har också ingått att upprätta förslag till skötselplan för området och förslag till beslut inför bildande av naturreservat. Skötselplaneförslaget och förslaget till reservatsbeslut redovisas separat.

Referensgrupp för arbetet har utgjorts av Sven-Erik Magnusson och Sam Skällberg, Kristianstads kommun samt Anders Larsson, Kenth Ljungberg och Hans Cronert, Länsstyrelsen i Skåne län, den sistnämnda projektledare och ansvarig för slutredigering av rapporten.

Uppdraget har finansierats av Länsstyrelsen i Skåne län och Världsnaturfonden WWF.

Hans Cronert
Naturvårdssamordnare Kristianstads Vattenrike
Länsstyrelsen i Skåne län, Kristianstads kommun

Innehållsförteckning

FÖRORD 3

SAMMANFATTNING 7

INLEDNING 9

ALLMÄN BESKRIVNING 9

1. LANDSKAPSBILD 10
2. GEOLOGI 10
3. KULTURHISTORIA 11
4. NEDRE HELGEÅNS VATTENREGIM 144
5. NUVARANDE MARK- OCH VATTENANVÄNDNING 155
6. ÖVERSIKTLIG VEGETATIONSBESKRIVNING 166
   6.1 Helgeån och de norra igenväxningsområdena *177*
   6.2 Härnestads ängar med Pulken *188*
   6.3 Yngsjö fälad *188*
   6.4 Egeside sjö-området med fd Egeside gård och Själaholmen *19*
7. DJURLIV 2020
   7.1 Däggdjur *2020*
   7.2 Fåglar *20*
   7.3 Landsnäckor *21*
   7.4 Insekter *21*
   7.5 Övrigt djurliv *22*
8. RÖDLISTADE OCH EU-LISTADE ARTER 23
9. FRILUFTSLIV 24
10. ANLÄGGNINGAR 24
11. OMRÅDETS TILLGÄNGLIGHET 25

KÄLLOR 25

LITTERATUR 2525
KARTOR 27
FLYGBILDER 27
MUNTLIGA KONTAKTER 27

KARTBILAGA
Karta 1 – Översiktskarta
Karta 2 – 1800-talets början
Karta 3 – Skiftesepoken 1837-1916
Karta 4 – Markerna år 1930
Karta 5 – Nuvarande markanvändning
Karta 6 – Översiktlig vegetationskarta
Karta 7 – Naturtyper i Natura 2000
Karta 8 – Anläggningar

Sammanfattning

Utredningsområdet omfattar land- och vattenområden utmed nedre Helgeån inom Egeside sjö-, Härnestads ängar/Pulken- och Yngsjöområdet, mellan broarna vid Sjögård och Yngsjö. Arealen totalt uppgår till ca 570 ha, varav ca 373 ha land, ca 23 ha vatten och ca 174 ha bladvassar. Merparten av området karaktäriseras av igenväxande blöta marker med bladvassar, videbuskar och lövsumpskogar, medan det i norr även finns betes- och slåtterhävdade strandängar, åkermarker samt en ekhagmark. Helgeån, Graften och ett flertal diken leder vatten genom området.

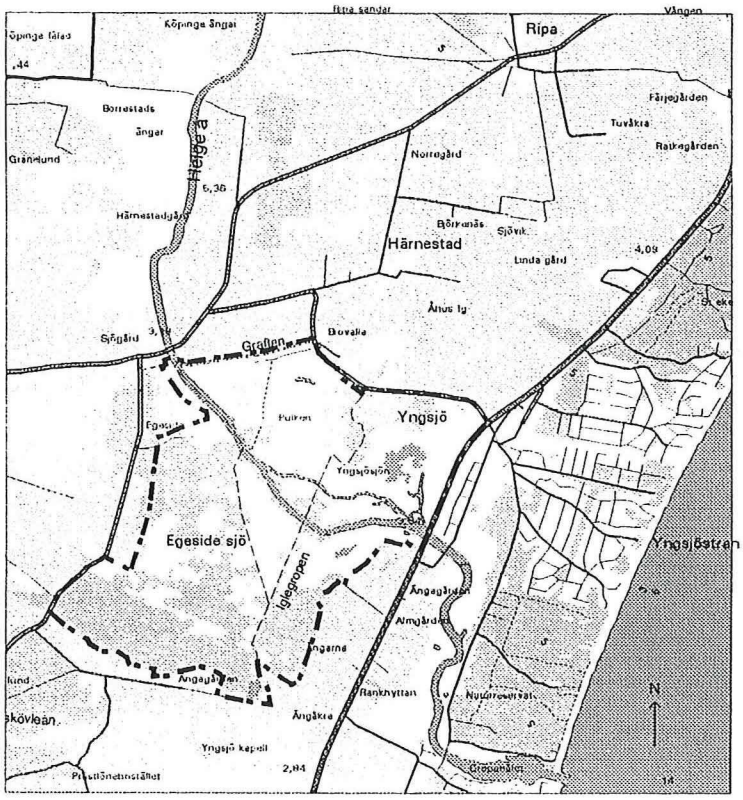

Ytjordarterna inom utredningsområdet domineras av gyttja med övergångar mot kärr och inslag av svämsediment, sand och morän. Jordarna överlagrar Kristianstadsslättens kritberggrund, som i sin tur vilar direkt på urberget.

Markerna kring nedre Helgeån är ett rikt kulturlandskap med lång bebyggelsekontinuitet. Åns årliga översvämningar och böndernas hävd har under århundradenas lopp satt sin prägel på landskapet. Vid Yngsjö by och vid Ängagården på Vittskövlesidan har stenåldersboplatser påträffats och några lösfynd har även gjorts inom utredningsområdet. Merparten av Egeside-området utgjorde dock tidigare en del av Yngsjön/Egeside sjö och har inte börjat påverkas av böndernas hävd förrän efter Helgeåns sänkning år 1775. Ån bröt sig då ett nytt lopp till havet vid Yngsjö och vattensystemet sänktes ca 60-70 cm.

Utmed nedre Helgeån finns ett av landets största våtmarksområden med betes- och slåtterhävdade insjöstrandmarker. De hävdade markerna inom Egeside-området finns främst i norr och domineras av betesmarker. Floran är mycket rik med ett flertal arter som indikerar lång hävd och stora arealer som karaktäriseras av kalkfuktängsvegetation. Inom utredningsområdet finns även några slåtterhävdade strandängar och på en moränkulle står grova, ståtliga ekar i en

hagmark. Merparten av Egeside-området utgörs dock av ohävdade igenväxande marker och inom Egeside sjö-området, söder om Helgeån, utbreder sig Kristianstads Vattenrikes största ohävdade våtmarksområde, med bladvassar, blöta videbuskmarker och aldominerade lövsumpskogar. Igenom hela utredningsområdet strömmar vatten via diken, kanaler och åfåror på sin väg mot havet. Under perioder med lågvatten i åsystemet och högvatten i havet rinner istället saltvatten upp i området.

Egeside sjö-områdets stora ohävdade våtmarker är en klassisk skånsk fågellokal och av stor betydelse för en lång rad häckande, rastande och födosökande fågelarter. Området, med dess vildmarkskaraktär, ger även utrymme för flera av våra stora däggdjur. Det är dessutom den artrikaste stickmyggslokalen som påträffats i Sverige! Strandbetesmarkerna i norr attraherar många hävdgynnade arter, allt ifrån strandängsfåglar och stinkpaddor till skalbaggar som jordlöpare och kortvingar. Förekomsten av snäckor i områdets olika ängs- och skogmiljöer är relativt väl undersökt och en intressant ängs- och fuktmarksfauna har noterats, framför allt i anslutning till Pulken i norr, medan flera krävande skogsarter hittats i områdets södra del. Nedre Helgeåns vattensystem är mycket fiskrikt och hyser minst 35 olika fiskarter. Egeside-områdets övriga djurliv är fortfarande till stora delar outforskat.

Egeside-området, och då särskilt Utemuseum Pulken med fågeltorn i norr, är välbesökt av naturintresserade. De mer otillgängliga, ohävdade våtmarkerna i söder lockar främst fågelskådare. Livligast frekventerade är dock vattenlederna Helgeån och Graften, dit bl a en stor mängd sportfiskare söker sig.

Inledning

Under sommaren och hösten 2000 har fakta tagits fram om Egeside-området, innefattande land- och vattenområden utmed Helge å mellan broarna vid Sjögård och Yngsjö. **Karta 1 Översiktskarta**. Utredningen har gjorts inför bildande av naturreservat inom hela eller delar av området. I denna rapport redovisas dokumentation av utredningsområdet. I separata underlag redovisas förslag till skötselplan och förslag till reservatsbeslut. Arbetet bygger på fältstudier under juni-september 2000, muntliga kontakter samt studier av IRF-flygbilder, kartor, litteratur och inventeringslistor. Det har även gjorts en fotodokumentation av området under sommaren 2000.

Utredningsområdets areal uppgår till totalt ca 570 ha, varav ca 373 ha land, ca 23 ha vatten och ca 174 ha bladvassar. Hela eller delar av utredningsområdet har angivits som skyddsvärt ur naturvårdssynpunkt på internationell, nationell, regional och lokal nivå, och omfattas av, är utpekat som eller ingår i:

- RAMSAR-konventionen.
- EU:s nätverk Natura 2000.
- Riksintresse för naturvård (NL64 Helgeåns nedre lopp).
- Nationell bevarandeplan för odlingslandskapet (L8004 Hammarsjön-Helgeåns nedre lopp. Norre Fälad).
- Länsstyrelsens naturvårds- och kulturmiljöplan, natur klass 1-objekt och kultur-objekt (24 Egeside-Pulken).
- Länsstyrelsens våtmarksinventering, klass 2-objekt (Egeside sjö).
- Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering, klass 1-objekt (80-0083 – Pulken och 80-0085 – Yngsjö), klass 4-objekt (80-0141 - Själaholmen).
- Skogsvårdsstyrelsens nyckelbiotopsinventering, 1 naturvärdesobjekt vid Själaholmen.
- Skogsvårdsstyrelsens sumpskogsinventering, 15 objekt inom området.
- Kristianstads Vattenrikes Handlingsprogram för naturvård 1998-2000.
- Kristianstads kommuns översiktsplan (Helge ås nedre lopp).
- Kristianstads kommuns förslag till naturvårdsplan.

Olika inventeringar har visat att utredningsområdet hyser flera rödlistade växt- och djurarter (se vidare kap 8 "Rödlistade och EU-prioriterade arter"). Men ytterligare kunskaper krävs, bl a vad gäller insekter, grod- och kräldjur, mossor, lavar och svampar.

Allmän beskrivning

Utredningsområdet omfattar land- och vattenområden utmed nedre Helgeån inom Egeside-, Härnestads ängar/Pulken- och Yngsjöområdet, mellan broarna vid Sjögård och Yngsjö. **Karta 1 - Översiktskarta**. Helgeån, som är Skånes största vattendrag, har sina längst bort liggande källflöden i Jönköpings och Kronobergs län. Längs de nedersta 3,5 milen - nedre Helgeåns vattensystem – är fallhöjden ringa. Ån flyter lugnt fram över Kristianstadsslätten, utvidgar sig bitvis i större slättsjöar som Araslövssjön och Hammarsjön, för att slutligen mynna ut i Hanöbukten. Vattenståndet varierar kraftigt över året och när vattenståndet är lågt i Helgeån och högt i havet sker ett saltvatteninflöde i ån, som regelmässigt tränger ända upp till Hammarsjön.

Längs nedre Helgeåns vattensystem utbreder sig ett varierat våtmarkslandskap som rymmer många olika naturtyper. Strandbetesmarker och strandängar växlar med bladvassområden, videbuskmarker och lövsumpskogar. De årliga översvämningarna och böndernas hävd har

under århundradenas lopp format ett rikt kulturlandskap, som nu är en av de sista tillflyktsplatserna i landskapet för många hotade växt- och djurarter. Utmed nedre Helgeån finns idag ett av landets största våtmarksområden med betes- och slåtterhävdade strandängar.

1. Landskapsbild

Merparten av utredningsområdet är låglänt och sankt och var före Helgeåns sänkning år 1775 en del av en slättsjö, Store Yngsjön/Egeside sjö. Stora delar karaktäriseras idag av igenväxande blöta marker med bladvassar, videbuskar och lövsumpskogar. I norr finns öppna hävdade strandängar och i något högre liggande lägen brukade åkermarker. Vid fd Egeside gård utgör Själaholmens moränkulle med sina grova hagmarksekar en mer ovanlig landskapsbild för Kristianstadsslätten. Genom Helgeån, Graften och ett flertal diken strömmar vatten genom utredningsområdet på sin väg mot havet.

2. Geologi

Det finns ingen detaljerad berggrundskarta över utredningsområdet, medan en jordartskarta sannolikt kommer att publiceras under år 2000 (Gustavsson muntl 2000). Brunnsborrningar visar dock att berggrunden här, liksom på övriga delar av Kristianstadsslätten, karaktäriseras av sedimentära bergarter, som bildats genom avlagringar på botten av ett varmt hav under kritperioden. Vid fd Egeside gård återfinns en sandstensberggrund redan på 15 m djup, medan kritberggrunden i Yngsjö by påträffas först på mer än 50 m djup. Vid en borrning i Yngsjö gick man sedan ner till 231,9 m djup utan att stöta på urberget.

Under de senaste två årmiljonerna (kvartär tid) har klimatet dominerats av ett flertal istider, med kortare mellanliggande värmeperioder. Efter den senaste landisens avsmältning stod Kristianstadsslätten under vatten och högsta kustlinjen (HK) kom så småningom att bildas 50-55 m över dagens havsytenivå (Ringberg 1991). Sedan försköts strandlinjen snabbt neråt och när vattnet stod som lägst, för ca 9 500 år sedan, växte det tallskog i Hanöbukten (Berglund m fl 1986). Vattnet har sedan stigit upp över eller dragit sig tillbaka från Kristianstadsslätten ett flertal gånger och på Hammarsjöns botten har 7 500 år gamla rotfasta alstubbar hittats, vilket visar på att det då växte alskog där sjön idag utbreder sig (Magnusson och Vägren 1994).

De jordarter som idag överlagrar Kristianstaddslättens kritberggrund är huvudsakligen avsatta under eller efter den senaste istiden. Jorddjupen under HK är i allmänhet 10-20 m och lagerföljderna utgörs ofta av nedifrån räknat; morän, isälvssediment, glacial lera samt överst svallsediment och yngre postglaciala sediment (Ringberg 1991). Moränerna består vanligen av såväl urbergsmaterial som lokala kritbergarter, vilket lokalt kan ge en mycket kalkrik morän. Ytmoränerna är dock i allmänhet urlakade och lokalt kalkfria ner till 1-3 m djup. Den varviga glaciala leran saknar också i de flesta fall mätbara kalkhalter på 0,5-1 m djup pga urlakning, men är på större djup i allmänhet kalkhaltig.

Inom utredningsområdet är jordarnas lagerföljder till stora delar okända. Vid fd Egeside gård dokumenterades lagerföljden vid en brunnsborrning år 1947 (Gustavsson muntl 2000). Där var de översta 3 m okända eftersom man borrade i en grävd brunn, mellan 3-9 m låg ett lager med "gammal sjöbotten", mellan 9-15 m stenfri lera och vid 15 m stötte man på sandstensberggrunden. I Yngsjö by, omedelbart öster om utredningsområdet, har ett flertal brunnsborrningar dokumenterats, bl a vid Malmbergs öster om vägen där lagerföljden var: 0-15 m sand,

15-21 m sandig grovmo (finsand), 21-27 m lerig mo och 27-54 m moig lera, innan en kalksandstensberggrund tog vid.

Ytjordarterna inom utredningsområdet domineras av gyttja med övergångar mot kärr (Gustavsson muntl 2000). Utmed ån finns svämsediment och på högre liggande marker blir sandinslaget större. Själaholmen utgörs av en moränklack.

3. Kulturhistoria

Markerna kring nedre Helgeån är ett rikt kulturlandskap med bebyggelsekontinuitet sedan stenåldern (Helgesson m fl 1995b). I Yngsjö bys norra delar finns en boplats från Ertebölle-kulturen (ca 5200-4200 f Kr, i gränsen jägar-/bondestenålder) och på åkrarna vid Ängagården (Vittskövle) i söder har ytterligare två stenåldersboplatser påträffats (Länsstyrelsen i Skåne län 2000). Inom utredningsområdet har en kärnyxa hittats på en av åkrarna väster om Pulken och en trindyxa i Yngsjöns norra kant, i gränsen mellan ohävdade och hävdade marker. De få fynden inom utredningsområdet kan troligen till stora delar förklaras med att merparten av området tidigare låg inom Store Yngsjön/Egeside sjö och sannolikt inte har börjat påverkas av böndernas hävd förrän efter Helgeåns sänkning år 1775. **Figur**. Ån bröt sig då ett nytt lopp till havet vid Yngsjö och vattensystemet sänktes ca 60-70 cm (se vidare kap 4 "Nedre Helgeåns vattenregim").

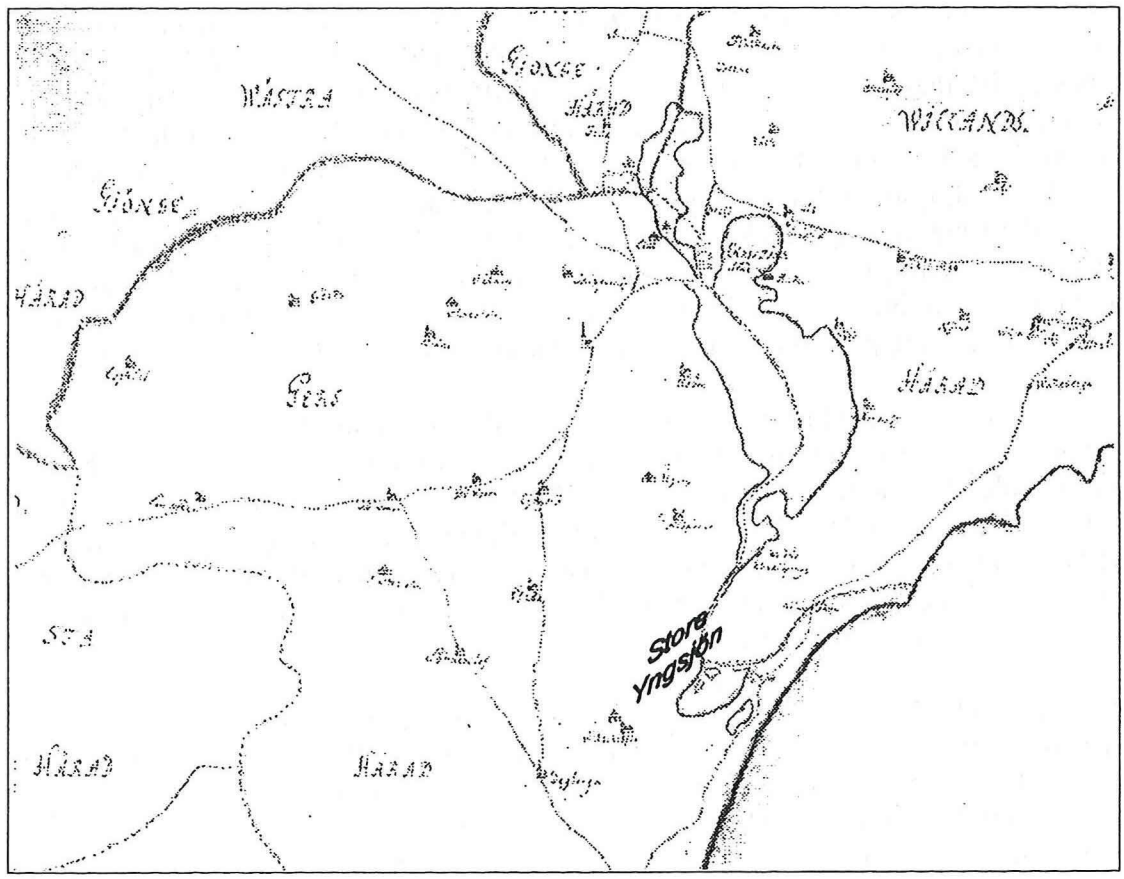

Figur. Nedre Helgeåns utbredning före sänkningen år 1775 (Lantmäteriet 1736).

Yngsjö, som är den by som ligger närmast utredningsområdet, omnämns i ett gåvobrev år 1135 (Helgesson m fl 1995b). Namnet har betydelsen "insjö" och syftar på den sjö som tidigare utbredde sig inom utredningsområdet. Egeside sjö-området har sitt namn efter en medel-

tida gård/borg benämnd Egeside i utredningsområdets nordvästra del och kommer av orden "ege" och "sid", dvs ek och sidlänt mark (Engel 1997). Egeside omnämns i ett brev år 1295 och gården/borgen ägdes då av dominus, dvs herr/riddaren, Peder Egeside (Flensmarck 1981). Namnet Egeside tyder på att ekarna har lång kontinuitet i området och på 1520-talet omnämns ekarna vid "Sæleholm sund" intill Egeside vid en gränsträta gällande kyrkans och godsets egendomar i Vittskövle (Gärdenfors 1995). Skogarna skulle fredas hos båda parter och ingen fick hugga bok, ek eller ask. Skogsfogdar skulle förevisa var det fick huggas björk och annat till gärdsgårdar och bränsle.

Kartor från 1600- och 1700-talen visar på en utbredd sjöyta och små landarealer inom Härnestads och Yngsjös delar av utredningsområdet. En smal landremsa mellan sjön och Graften utgjorde en del av Härnestads utmarker[1] (Lantmäteriet 1697) och vid Yngsjö fanns ängar utmed sjön, bl a "Starrtufwan" i norr och "Ahlängarna" i söder, samt några mindre åkerlappar i norr (Lantmäteriet 1752-53). Yngsjökartan visar också på Lilla Yngsjöns utbredning öster om byn före Helgeåns sänkning år 1775. Se även **Figur 1**.

Vid 1800-talets början fanns fortfarande relativt stora vattenytor kvar inom utredningsområdet, men skiljelinjen mellan land och vatten var sannolikt relativt svårdragen i den uppgrundade sjön. **Karta 2 - 1800-talets början**. Jämförelser med lantmäterikartor från samma tidsperiod visar dock att Skånska rekognoseringskartans (Lantmäteriet och Krigsarkivet 1986) strandlinjer sannolikt bygger på de förhållanden som rådde inom utredningsområdet vid denna tid, till skillnad från områden längre norrut utmed nedre Helgeån där kartstrandlinjerna främst verkar bygga på uppgifter från tiden före Helgeåns sänkning år 1775. Utredningsområdets strandmarker hävdades till stora delar som ängar, medan Vittskövles sankare delar angavs vara myrmarker som ev inte hade börjat hävdas än. De södra delarna kallades dock "Sjöängarne" vid byns in- och utägomätning år 1806-07 (Lantmäteriet 1808). Själaholmens moränkulle var skogsbeväxt, liksom ett kärr i söder. Det fanns även lite skog på ängsmarken i väster. I söder ringlade några bäckar fram i sina naturliga fåror. På Yngsjö bys marker fanns områdets enda odlingsjordar, men i norr har i stort sett hela landtungan karterats som åker, vilket inte verkar troligt. På såväl tidigare som senare kartor är det endast de högst liggande partierna som odlats upp, medan mer låglänta delar användes för slåtter och/eller bete.

Under 1700-talets andra hälft inleddes omfattande skiftesreformer i landet. De syftade till att lägga samman varje bondes uppsplittrade marker i en eller ett par större brukningsenheter. I Kristianstad blev laga skifte, som inleddes år 1827, vanligast (Länsstyrelsen i Kristianstads län 1996). Många byar splittrades upp när gårdarna flyttades ut till de nya ägorna. Inägo- och utmarksbegreppen försvann och det tidigare småbrutna landskapet blev mer storskaligt och rätvinklat. Vid skiftena inleddes en omfattande uppodling som sedan pågick en bra bit in på 1900-talet (Helgesson m fl 1995a).

I Yngsjö verkställdes ett laga skifte redan år 1837 (Lantmäteriet). I norr och söder dominerade äldre och nyupplandade ängar, med mindre åkrar i högre lägen. **Karta 3 - Skiftesepoken 1837-1916.** Mellan sjön och byklungan låg "fäladsmarken"[2] och vid "Store sjös" utlopp i öster fanns byns samfällda "Landningsplats för laxfisket". Härnestads laga skifte genomfördes åren 1850-57 (Lantmäteriet). Markerna inom utredningsområdet utgjordes av ängar, äldre och ny-

---

[1] Bymarkerna delades in i inägo- och utmarker före skiftesepoken. Inägomarken utgjordes av inhägnade åker- och ängsmarker som var enskilt ägda och låg i anslutning till bykärnan, medan utmarken vanligen var byns samfällda betesmark, där man även hämtade ved och virke.

[2] Fäladsmark är en skånsk benämning på byns, socknens eller stadens gemensamma betesmark (Andersson och Anderö 1997).

upplandade. I gränsen mot Vittskövles ägor låg "Store och Lille Höstholmen"[3]. I sjön fanns även ett flertal mindre holmar, bl a "Ahleholmen", "Prästaholmen" och "Innamare holmarne". Vid en delning av Härnestads landvinningar i sjön år 1861 (Lantmäteriet) beskrevs områden kring holmarna som "skärf" och merparten av sjön som "vass- och starrblandad sjöbotten" samt ett mindre parti "sandbotten". Igenom vattenområdet löpte även en segelled i nordväst-sydostlig riktning.

I slutet av 1800-talet upphörde ängsbruket nästan helt på många håll i landet, när man övergick till att odla fodervall på åkrarna. Längs nedre Helgeån förblev dock slåtter på strandängar en viktig del av gårdarnas samlade resurser. De årliga översvämningarna gödslade de lågt liggande markerna som ofta gav en rik höskörd, samtidigt som uppodling av strandängarna motverkades genom att markerna torkade upp sent (Cronert muntl 1999).

I Vittskövle genomfördes laga skiftet först åren 1915-16 (Lantmäteriet). Vittskövles inägor hade enskiftats redan åren 1814-15, medan utmarken lämnats odelad för de flesta hemmanen. Vid laga skiftet angavs de fuktiga markerna ända ut till bygränsen i sjön som äng medan åkrar, betesmarker och odlingsmarker[4] fanns i högre lägen. **Karta 3 - Skiftesepoken 1837-1916.** Ängsmarken kallades "Egesideängen" (Hallqvist 199-) och tillhörde Vittskövle gods före laga skiftet (Fjelkstam 1967). Slåttern hade då fördelats mellan godsets arrendatorer. I norr hade Egeside gård byggts omkring år 1871 och vid 1900-talets början häll man bl a sex arbetshästar och ett okänt antal mjölkkor (Hallqvist 199-). Fram till ca år 1900 fanns även ett litet torp på Själaholmen, där en jägare och fiskare under godset bodde (Jansson muntl 2000). Iglagropen hade grävts upp i gränsen mellan Vittskövle och Yngsjö under 1800-talets andra hälft (Lantmäteriet 1915-16) och vid tiden för laga skiftet genomkorsades även ängsmarkerna av ett flertal grävda diken, där bl a bäckarnas tidigare naturliga flöden rätats ut. Mindre ängsvägar, sk vasar, ledde också ut på ängarna och enligt en beskrivning från 1920-talet var vägarna bottnade med ris, som man sedan lagt sand på (Fjelkstam 1967). Ängsskiftena var långsmala och sträckte sig ända ut till Iglagropen, eller "Ille" som den kallades förr. De yttre delarna av ängarna höstades inte utan där skördades istället vass till taktäckning. Starrängarna slogs med lie i mitten av juli. Det ansågs att den hårda starren gick lättast att slå när daggen låg på, så slåttern brukade starta vid 2-3-tiden på morgonen och ängen skulle helst vara färdigslagen vid middagstid. Starrängarna gav riklig höskörd (Hallqvist 199-). Vid höbärgningen körde man häst och vagn ut på de anlagda ängsvägarna, men skulle hästen råka kliva vid sidan av vägen sjönk den genast ner och det blev ett hårt jobb att få upp den igen. Fram till ängsvägen fick höet bäras, köras på tvåhjuliga handdragna kärror eller dras på pråmar i dikena. Det hårda arbetet och den långa vägen hem till gårdarna ledde till att starrängsslåttern i Egeside sjö upphörde så snart höet kunde undvaras i gårdarnas försörjning. De flesta ängsskiftena slutade slås under 1930-talet (Jansson muntl 2000).

Ekonomiska kartan (Rikets Allmänna Kartverk 1932a och 1932b) ger en översiktlig, sammanfattande bild av utredningsområdet under 1900-talets första hälft. **Karta 4 - Markerna år 1930.** I Vittskövle hade laga skiftets ängsmarker delats upp i sidvallsäng respektive mosse/kärr och visar troligen den ungefärliga gränsen mellan starrängsslåttern och vasstäkten. Delar av ängarna och kärren var lövskogsbeväxta, särskilt mot Egeside gård i norr. Inom området fanns även stora beteshävdade arealer, medan en del av Själaholmens tidigare beteshävdade mark tagits upp till åker. I sydväst växte även lite barr, sannolikt tall, i betesmarken. På Yngsjös och Härnestads ägor hade skiftesepokens sjöytor i stort sett växt igen och utgjordes nu av vassar,

---

[3] Hösta=skörda hö.

[4] Odlingsmarker var de delar av utmarken som vid laga skiftet bedömdes som lämplig för nyodling (Tollin 1991).

mosse/kärr och sidvallsängar. Härnestads ängar med Pulken beteshävdades enligt kartan. Det kan ev också har rört sig om slåtter med efterbete, vilket varit fallet i en del andra områden karterade som betesmarker utmed nedre Helgeån. I utredningsområdets kanter fanns hårdvallsängar och åkrar. Utmed Helgeåns gamla utlopp i norr hade en lövskog, sannolikt aldominerad, etablerats och det fanns även en lövskog i anslutning till Egeside gård. Gården brann ner på 1950-talet (Engel 1997) och idag står endast ett vagnslider och ett mindre hus kvar. I anslutning till gårdstomten finns fortfarande gott om grova ädellövträd.

När bönderna började ta allt mer av sitt vinterfoder från åkrarna och när modernare, tyngre jordbruksmaskiner introducerades ställdes nya krav på slåttermarkerna. Många otillgängliga och blöta slåtterängar ställdes om till betesmarker eller slutade brukas. Vasstäkten förlorade också i betydelse när mer lätthanterliga takmaterial blev tillgängliga. Där hävden minskade eller upphörde bredde bladvassar, videbuskage och alsumpskogar snabbt ut sig. När verksamheten inom ramen för Naturvård i Kristianstads Vattenrike påbörjades 1990 hade hävden upphört inom stora delar av utredningsområdet. Härnestads ängar med Pulken utsågs till ett av de första restaureringsobjekten. Merparten av den östra delen var då ohävdad och stod under igenväxning. Restaureringsinsatser och återupptagen beteshävd har sedan återskapat de traditionellt öppna strandängarna. Huvuddelen av Egeside-området är dock fortfarande ohävdat och söder om Helgeån, inom Egeside sjö-området, har igenväxningen givit upphov till ett mycket värdefullt våtmarks- och sumpskogsområde. **Karta 5 - Nuvarande markanvändning.**

4. Nedre Helgeåns vattenregim

Utredningsområdet utgörs av det fd sjöområdet Store Yngsjön/Egeside sjö med intilliggande marker inom den nedersta delen av nedre Helgeåns vattensystem. Området är starkt präglat av vattenståndsförändringarna i ån, såväl de årliga variationerna som de större förändringar som skett under de senaste århundradena.

Redan i förhistorisk tid var Helgeån en viktig förbindelseled och utmed dess lopp uppstod tidigt samhällen av betydelse (Andersson 1961). Under lång tid har böndernas slåtter och kreaturens bete format strandvegetationen, men det var först under 1600-talet som man kom att börja påverka själva vattensystemet i större utsträckning (Magnusson 1981). Skåne var då danskt och år 1612, när svenska trupper åter hade fallit in och bränt staden Vä, fick kung Christian IV nog och började söka efter en bättre plats att anlägga en ny stad på. Det skulle inte bara bli en ny köpstad utan även en stark fästningsstad som kunde motstå framtida anfall från svenskarna (Friström och Theander 1995). Kungen fann vad han sökte på Allön, en otillgänglig ö i våtmarken, och omfattande utfyllnads- och uppbyggnadsarbeten påbörjades. I samband med anläggandet av Kristianstad förbättrades även vattentransportvägen från Åhus och åren 1616-19 grävdes kanalen Graften för att underlätta båttrafiken förbi den grunda Yngsjön (Magnusson 1981). Men ingreppen i samband med grundandet av Kristianstad var främst av lokal natur och övriga våtmarker längs nedre Helgeån förblev troligen relativt opåverkade.

År 1775 inträffade däremot något som gav en vittomfattande förändring i vattensystemet och som dessutom gick mycket fort (Magnusson 1981). Sommaren 1774 hade bönderna i Yngsjö grävt ett dike genom flygsanddynerna mellan Lilla Yngsjön och havet. Under vårfloden 1775 banade sig Helgeån ett nytt lopp till havet genom diket, som snabbt förvandlades till en bred älv (A:son-Näs 1986). Ån fick en ny lägre passpunkt ut mot havet och hela nedre Helgeåns vattensystemet sänktes ca 60-70 cm (Magnusson 1981). Eftersom vattensystem karaktäriseras av långgrunda stränder torrlades förhållandevis stora ytor och Store Yngsjön, som före sänk-

ningen haft en vattenyta motsvarande Araslövssjöns nuvarande storlek (Engel 1997), minskade betydligt i utbredning. Graften och övriga delar av den viktiga segelleden mellan Åhus och Kristianstad blev för grunda och i stort sett obrukbara.

Trettio år efter att Helgeåns vårflod brutit in i Yngsjöböndernas dike var de som hade mark längs ån kallade till ett möte i Åhus (A:son-Näs 1986). Man ville få till stånd en uppdämning av ån så att fästningen i Kristianstad kunde få mer vatten i sina vallgravar igen och segelleden åter bli farbar. Men de jordägare som fått ny mark frilagd 1775 bestred uppdämningen, vilket bl a herr majoren och riddaren baron Barnekow gjorde för Widtskövle gård och gods, liksom gästgivare Dehn för Yngsjö byamäns räkning. Med på mötet fanns även jordägare som inte hade något emot att Helgeåns vattennivå åter höjdes. Det var ägare till högre liggande sandiga jordar, bl a i Hernestad. De ville ha ån uppdämd till sin gamla höjd för att "få must på förtorkade och nu obrukbara sandåkrar och för att erhålla vårflod å deras obördiga ängar". Men mötet gav ingen förändring, de uttorkade sandjordarna förblev torra och de nyvunna markerna sattes inte under vatten igen.

Under 1800-talet fanns även storstilade planer på att valla in Helgeån och torrlägga Araslövssjön, Nosabysjön och Hammarsjön (Magnusson 1981). Men efter att med stort besvär ha lyckats torrlägga Nosabysjön i början av 1870-talet avbröts företaget. I slutet av 1930-talet igångsattes upprensnings- och kanaliseringsarbeten av Nedre Helgeåns regleringsföretag (Andersson 1961). Då muddrades bl a delar av Helgeåns södra åfåra inom utredningsområdet (Magnusson muntl 2000).

Ser man till nedre Helgeåns våtmarksområde som helhet så gav 1775 års vattensänkning dels en omedelbar förändring genom den stora vattennivåsänkningen, men även en mer långsiktig effekt i form av en snabbare igenväxning av de grunda, näringsrika slättsjöarna (Magnusson 1981). Under 1900-talet har olika mänskliga aktiviteter ytterligare påskyndat igenväxningen, bl a genom närsaltstillförsel från tätorter, industrier, enskilda avlopp och åkrar.

Från olika typer av kartor kan man få en bild av hur ett område har förändrats över tiden. Men det går inte att helt förlita sig på den bild som ges och tro att det är den absoluta sanningen. En karta är alltid en tolkning och ett urval av verkligheten. I områden med så stora årliga vattenståndsförändringar och skiftande strandlinjer som i nedre Helgeåns vattensystem tillkommer dessutom andra aspekter. Vid vilken årstid är kartan ritad? Var det ett våt- eller torrår? Har man varit ute och mätt eller tagit uppgifterna från äldre handlingar? Anger kartan strandlinjerna vid hög-, låg- eller medelvattenstånd? Medelvattennivån är ett framräknat värde som ofta anges i olika sammanhang, men i ett område med så skiftande vattennivåer som i nedre Helgeåns vattensystem är det en siffra som bara är giltig några få gånger per år, när vattenståndet är på väg upp eller ner.

5. Nuvarande mark- och vattenanvändning

Hävdade marker finns endast i utredningsområdets norra del och domineras helt av betesmarker. **Karta 5 - Nuvarande markanvändning**. Beteshävden bedrivs främst med nötkreatur, men på Yngsjösidan sambetas en hage med nöt och hästar. Det finns även några åkerskiften och slåtterängar. Utöver viss skogsavverkning står övriga marker inom utredningsområdet ohävdade idag. Markslagsindelningen i **Tabell 1** följer i huvudsak "Markanvändning och vegetation i nordiska odlingslandskap" (Nordiska ministerrådet 1999).

Tabell 1. Ungefärliga markslagsarealer inom utredningsområdet.

Insjöstrandäng, slåtter	4 ha
Insjöstrandäng, slåtter med efterbete	1 ha
Insjöstrandbetesmark	100 ha
Glest träd-/buskbevuxen betesmark (hagmark)	4 ha
Kultiverad betesmark	5 ha
Brukad åker	26 ha
Åker i träda	1 ha
Obrukade mark- och vattenområden (varav Helgeån och Graften	429 ha 23 ha)

Egeside-området är mycket viltrikt och jakt bedrivs inom merparten av våtmarksområdet. På den statligt ägda marken och på Sveriges Ornitologiska Förenings marker sker ingen fågeljakt. I övrigt finns inga inskränkningar i jakten inom utredningsområdet, utöver det förbud mot användning av blyhagel som gäller generellt inom hela Ramsar-området.

6. Översiktlig vegetationsbeskrivning

Indelningen av vegetationstyper i utredningsområdet följer "Vegetationstyper i Norden" (Nordiska ministerrådet 1998) och "Markanvändning och vegetation i nordiska odlingslandskap" (Nordiska ministerrådet 1999). **Karta 6 - Översiktlig vegetationskarta.** Området har också karterats enligt "Svenska Naturtyper i det europeiska nätverket Natura 2000" (Löfroth 1997). **Karta 7 - Naturtyper i Natura 2000.**

Områdena är avgränsade med hjälp av flygbildstolkning av IRF-flygbilder i interpretoskop, svart-vita ortofotokartor samt genom fältkontroller under juli-september 2000. Vegetationsindelningen är gjord genom artbestämning i fält, samt med hjälp av uppgifter från Projekt Skånes Flora (Olsson 2000). Minsta karteringsenhet har generellt varit 1 ha, men i vissa fall har mindre områden avgränsats. **Tabell 2.**

Tabell 2. Vegetations- och naturtyper inom utredningsområdet. (* - av EU särskilt prioriterade naturtyper)

Vegetationstyper (NMR)		**Naturtyper (EU)**	
Planterad barrskog (2.1.3.1)	ca 0,5 ha	*Artrika torra –friska låglandsgräsmarker av fennoskandisk typ (6270)	ca 7 ha
Sumpbjörkskog av ris-gräs-typ (2.2.1.6)	ca 7 ha	Fuktängar med blåtåtel eller starr (6410)	ca 61 ha
Ekskog av örtrik typ (2.2.3.2)	ca 0,5 ha	Högörtsängar (6430)	ca 31,5 ha
Klibbalstrandskog (2.2.4.2)	ca 101 ha	Ek-avensbokskog av buskstjärnblomma-typ (9160)	ca 0,5 ha
Sumpalskog av örtrik typ (2.2.4.3)	ca 47 ha	*Alluviala lövskogar som tidvis är översvämmade (91E0)	ca 148 ha
Sumpsnårskog av vide-ört-typ (2.2.5.1)	ca 80 ha		
Torr fårsvingelgräsmark (5.4.1.2)	ca 1 ha		
Örtrik rödvengräsmark (5.4.2.1)	ca 6 ha		
Tuvtåtelgräsmark (5.4.3.1)	ca 24 ha		
Högörtgräsmark (5.4.3.2)	ca 7 ha		
Högörtsgräsmark, platt-tuvstarr-variant (5.4.3.2.b)	ca 1 ha		
Lågstarrgräsmark (5.4.4.1)	ca 14 ha		
Örtrik fuktig gräsmark (5.4.4.2)	ca 14 ha		
Kärrkavle-krypvengräsmark (5.4.5.1)	ca 0,5 ha		

fortsättning tabell 2			
Högstarrgräsmark (5.4.5.2) (inkl småvatten)	ca 32 ha		
Knylhavrevegation (5.5.4.1)	ca 4,5 ha		
Gråbovegetation av hundkäx-variant (5.5.4.2.a)	ca 1,5 ha		
Engelskt rajgräs-ängssvingel-kamäxingvegetation (5.5.4.3)	ca 1 ha		
Hygge av björnbärstyp (5.5.6.2)	ca 2 ha		
Högvassar av tät bladvass-typ (6.1.3.4)	ca 174 ha		
Potamogeton spp-huvudtyp (6.3.2)	ca 23 ha		
Åkermark (inkl träda)	ca 27 ha		
Tomt och trädgård	ca 1,5 ha		

I området kring nedre Helgeåns lopp sätter vattnet sin prägel på vegetationen och åns närvaro är påtaglig inom merparten av utredningsområdet, inte minst under högvatten. I de blötaste delarna av den fd sjön och på ohävdade fd ängar i söder återfinns stora igenväxningsområden med bladvassar, blöta videbuskmarker och aldominerade lövsumpskogar. Områdets hävdade gräsmarker är i huvudsak låglänta och präglas av Helgeåns årliga vattenståndsvariationer. De karaktäriseras av olika fuktighetsgradienter i mosaikartat glidande övergångar, från grund sötvattensvegetation vid åstranden och i vattensamlingar, via fukt- och friskängar till enstaka torrbackar i högre liggande lägen. Kalkrik mark ger upphov till en rik flora inom relativt stora delar av betesmarkerna. På Själaholmen öster om fd Egeside gård står grova solitära ekar på en betad moränkulle. Hävden är av stor betydelse på de öppna markerna, där den skapar förutsättningar för en artrik flora i områden som annars snabbt skulle växa igen. Egeside-områdets varierade natur ger utrymme för en mångfald av arter, varav flera hotade (se även kap 8 "Rödlistade och EU-prioriterade arter").På de hävdade strandängarna finns bl a den mycket ovanliga arten sydmaskros, som dessutom är endemisk[5] för Sverige och Danmark (Aronsson 1999).

6.1 Helgeån och de norra igenväxningsområdena

Helgeån rinner tvärs igenom Egeside-området och delar sig även tillfälligt i två grenar inom området. I öster letar sig vatten upp i de kvarvarande blöta delarna av fd Yngsjön och dess gamla utlopp mot norr. I nordväst leder kanalen Graften upp till Helgeåns gamla åfåra mot Åhus. Söder om ån mynnar ett flertal vattendrag i Helgeån, varav de flesta via den grävda kanalen Iglagropen. Utredningsområdets närhet till Helgeåns utlopp i havet medför att saltvatten relativt ofta strömmar upp i området.

Åsträckan domineras av långskottsvegetation av *Potamogeton spp-huvudtyp* (6.3.2). I ån och i öppna vattensamlingar inom fd Yngsjön finns arter som bandnate, gropnate, krusnate, ålnate, grovnate, gäddnate, borstnate, axslinga, kransslinga, vattenpest, andmat, korsandmat, hårsärv, hjulmöja, sköldmöja, slamkrypa, gul näckros och vit näckros. Mot åkanterna och inom merparten av fd Yngsjön tar *högvassar av tät bladvasstyp* (6.1.3.4) vid, med inslag av arter som kabbeleka, sjöranunkel, svärdslilja, bredkaveldun, blomvass, jättegröe, blåsäv, snårvinda, kärrvial, sprängört och topplösa. Där öppet vatten gränsar mot hävdade strandmarker växer hävdgynnade arter som sjöfräken, pilblad, bitterpilört, vattenmynta, ryltåg, vägtåg, agnsäv och

[5]En art som endast förekommer i ett begränsat område på jorden, i detta fall i Sverige och Danmark.

nålsäv. Utmed ån och i andra blöta områden finns även flera bestånd av den hotade arten gullstånds.

Utmed ån och i bladvasskanterna har dungar med *klibbalstrandskog* (2.2.4.2) och *sumpsnårskog av vide-ört-typ* (2.2.5.1) etablerats. I de aldominerade dungarna finns bitvis ett stort inslag av ask, särskilt i norr. I busk- och fältskiktet återfinns bl a hägg, olvon, björnbär, blekbalsamin, skogsnarv, ormbär, stor häxört, kärrfibbla och storrams. De tre sistnämnda arterna användes som signalarter på skogar med höga naturvärden vid skogsvårdsstyrelsens nyckelbiotopsinventering (Skogsstyrelsen 1994). Aldungarna utgör sumpskogsobjekt i skogsvårdsstyrelsens sumpskogsinventering (Skogsvårdsstyrelsen 2000a). På den något torrare banken utmed den södra, muddrade årännan står trädridåer med *sumpbjörkskog av ris-gräs-typ* (2.2.1.6).

6.2 Härnestads ängar med Pulken

Härnestads ängar med Pulken, norr om Helgeån, utgörs främst av öppna strandbetesmarker med inslag av åkrar, bladvasspartier (*högvassar av tät bladvasstyp*, 6.1.3.4), dungar med alsumpskog (*klibbalstrandskog*, 2.2.4.2) och i öster en liten grandunge (*planterad barrskog*, 2.1.3.1). Merparten av området är ett klass 1-objekt i länets ängs- och hagmarksinventering (Länsstyrelsen 1993). Dungarna med alsumpskog utgör objekt i skogsvårdsstyrelsens sumpskogsinventering (Skogsvårdsstyrelsen 2000a).

På strandbetesmarkerna finns allt från vattensamlingar med grund sötvattenvegetation, via *högstarrgräsmarker* (5.4.5.2), *kärrkavle-krypvengräsmarker* (5.4.5.1), *lågstarrgräsmarker* (5.4.4.1), *högörtgräsmarker* (5.4.3.2) och *tuvtåtelgräsmarker* (5.4.3.1) till *örtrika rödvengräsmarker* (5.4.2.1) i torrare lägen. Inom stora ytor sätter kalken sin prägel på vegetationen och ger utrymme för en mycket rik flora, särskilt inom *örtrika fuktiga gräsmarker* (5.4.4.2), även kallade kalkfuktängar. På strandbetesmarkerna finns hävdberoende arter som ormtunga, slåtterblomma, vildlin, rosettjungfrulin, majviva, sumpgentiana, pipstäkra, höskallra, tätört, jordtistel, kärrsälting, knägräs, darrgräs, stagg, älväxing, loppstarr, hårstarr, slankstarr, plattsäv, honungsblomster, majnycklar, ängsnycklar, jungfru Marie nycklar och kärrknipprot samt i högre lägen utpräglade torrmarksarter som backnejlika, backtimjan, sandnarv, hedblomster och sandglim. Andra intressanta arter är bl a myskgräs, sanddådra, grådådra, piggtistel och fläckmaskros. Vid Pulken och andra mindre vattensamlingar påträffas även arter som gräsnate, gäddnate, axslinga, kransslinga, vattenpest, vattenbläddra, korsandmat, stor andmat, krypfloka, vattenpilört, flocksvalting, tiggarranunkel, sjöfräken, hästsvans, rödlänke, vattenblink, trådtåg, vattenklöver, blåsäv, stor igelknopp, igelknopp, bredkaveldun och blomvass.

I anslutning till en del åkerskiften finns gödselpåverkad vegetation av *gråbotyp, hundkäxvariant* (5.5.4.2.a) och *engelskt rajgräs-ängssvingel-kamäxingtyp* (5.5.4.3). I den tidigare uppodlade beteshagen mot Graften i norr dominerar *knylhavrevegetation* (5.5.4.1), med ett mycket stort inslag av oxtunga och åkerfräken i väster.

6.3 Yngsjö fälad

Mellan väg 118 vid Yngsjö by och fd Yngsjön finns också öppna strandbetesmarker med inslag av en mycket artrik flora. I norr finns en dunge med alsumpskog (*klibbalstrandskog*, 2.2.4.2) i kanten av beteshagen. Merparten av strandbetesmarkerna utgör ett klass 1-objekt i länets ängs- och hagmarksinventering (Länsstyrelsen 1993).

Strandbetesmarkernas vegetation växlar från våta *högstarrgräsmarker* (5.4.5.2), via fuktiga *lågstarrgräsmarker* (5.4.4.1), friska *högörtgräsmarker* (5.4.3.2) och *tuvtåtelgräsmarker* (5.4.3.1) mot ett torrare parti med *örtrika rödvengräsmark* (5.4.2.1) och en backe med *torr fårsvingelvegetation* (5.4.1.2). Kalkfuktängen (*örtrika fuktiga gräsmarker*, 5.4.4.2) sätter även här sin prägel på stora områden. Flertalet av de hävdberoende arter som finns på Härnestads ängar (se kap 6.2) påträffas även här. I torrbacken står även arter som backtrift, fältsippa och brokförgätmigej, och i övergångszonen mellan strandbetesmarken och fd Yngsjön växer bl a ävjebrodd och tretalig slamkrypa.

I betesmarkernas nordöstra del syns fortfarande viss gödselpåverkan i *tuvtåtelgräsmarken* (5.4.3.1). Detta hörn har utgjort en del av Yngsjös bytomt och sedan under lång tid odlats som åker. **Karta 2 - 1800-talets början.** I en fd kofålla i betesmarken har den hotade arten klibbveronika påträffats. Norr om fd Yngsjön ligger fortfarande en brukad åkervall. Där finns även en slåtteräng som efterbetas. Vegetationen på slåtterängen utgörs av *tuvtåtelgräsmark* (5.4.3.1) och en plattstarrdominerad *högörtsgräsmark av platt-tuvstarr-variant* (5.4.3.2.b).

6.4 Egeside sjö-området med fd Egeside gård och Själaholmen

Söder om Helgeån, inom fd Egeside sjö, utbreder sig Kristianstads Vattenrikes största ohävdade våtmarksområde. Våtmarkerna genomkorsas av flera djupa diken. I de centrala delarna finns stora arealer med *högvassar av tät bladvasstyp* (6.1.3.4) av likartad karaktär som vid fd Yngsjön (se kap 6.1). Bladvassarna kantas av videbuskdominerade *sumpsnårskogar av vide-ört-typ* (2.2.5.1) samt av *klibbalstrandskogar* (2.2.4.2) och *sumpalskogar av ört-typ* (2.2.4.3). I delar av de aldominerade lövsumpskogarna finns ett stort inslag av glasbjörk samt en del ask, alm, bok, apel, asp och vårtbjörk. Mot sydväst växer t o m tall och enbuskage. I sumpskogarna finns bitvis även ett rikt busk- och fältskikt, med arter som hassel, olvon, hägg, brakved, hagtorn, pors, majbräken, nordbräken, desmeknopp, ormbär, myskgräs, lundelm, långsvingel, skogsnycklar och tvåblad, samt signalarterna bäckbräsma, kärrfibbla, storrams och rankstarr. I Egeside sjö-området finns ett flertal sumpskogsobjekt (Skogsvårdsstyrelsen 2000a).

I delar av skogarna har skogsbruk bedrivits och i utredningsområdets kanter finns två mindre *hyggen av björnbärs-typ* (5.5.6.2), där det tidigare vuxit gran. I lövsumpskogarna har dock stora arealer varit svårbrukade och karaktäriseras idag av olikåldrighet och en riklig tillgång på döende träd och död ved. I sydost finns en mindre damm och ett åkerskifte som för tillfället ligger i träda. I väster har en äldre åker slutat brukas för flera decennier sedan och efter en tid som betesmark nu övergått i en ohävdad *högörtgräsmark* (5.4.3.2).

Vid fd Egeside gård i norr finns delområdets enda kvarvarande hävdade marker. Vid Själaholmen, öster om den gamla gården, finns en beteshage med *högstarrgräsmarker* (5.4.5.2) i ett dikat fuktstråk och *tuvtåtelgräsmarker* (5.4.3.1) med övergångar mot torrare rödvensvegetation högre upp. På toppen av moränkullen står grova, solitära ekar och i kanten mot alsumpskogen en dunge med *ekskog av örtrik typ* (2.2.3.2). Flera av ekarna trängs av yngre al. Själaholmens ekdunge utgör ett naturvärdesobjekt i skogsvårdsstyrelsens nyckelbiotopsinventering (Skogsvårdsstyrelsen 2000b). På moränkullen finns även inslag av hagtornsbuskage. Norr om beteshagen, utmed Helgeåns västra strand, finns en strandäng som hävdas genom slåtter utan efterbete. Vegetationstyperna utgörs av *högstarrgräsmarker* (5.4.5.2), *lågstarrgräsmarker* (5.4.4.1) och *tuvtåtelgräsmarker* (5.4.3.1). På strandängen löper ett mindre dike kantat av videbuskage och al. Floran i de hävdade markerna vid fd Egeside gård är inte så rik som öster om ån, men där växer dock bl a jordtistel, backsmultron, mandelblomma, trådklöver, darrgräs

och ängsnycklar. Slåtter- och betesmarkerna vid fd Egeside gård utgör ett klass 4-objekt i länets ängs- och hagmarksinventering (Länsstyrelsen 1993).

Kring den nerbrunna Egeside gård minner växtligheten fortfarande om det som varit. Kring den fd gården finns gott om grova äldre träd, som ek, ask, hästkastanj och ett flertal döda eller döende almar. Där står även enstaka lärk och i anslutning till det kvarvarande vagnslidret finns mycket asp. I buskskiktet växer bl a hassel, fläder och vresros. I fältskiktet finns fortfarande flera kvarstående trädgårdsväxter. På delar av den gamla gårdsplanen och i en ohävdad del omedelbart öster därom domineras vegetationen av en *gråbo-typ, hundkäxvariant* (5.5.4.2.a). På gårdsplanen finns även gott om andra ruderatmarksväxter.

7. Djurliv

Den omväxlande naturen inom Egeside-området, med öppna vattenytor, bladvassar, igenväxande buskmarker, lövsumpskogar, regelbundet översvämmade hävdade strandmarker och åkrar, ger utrymme för ett rikt djurliv, som ännu bara är känt till vissa delar.

7.1 Däggdjur

I det stora ohävdade våtmarksområdet söder om Helgeån har spår av alla våra hjortdjur iakttagits (Engel 1997). Utöver den stora *rådjur*sstammen hyser området även en fast *älg*stam sommartid (Jansson muntl 2000). I de ohävdade södra delarna finns även en fast *vildsvin*stam sedan 7-8 år tillbaka. Andra däggdjur som nämnts inom utredningsområdet är *räv, mink, iller, hare* och *kanin*. Under sommaren 2000 har även en *utter*, ev förrymd, uppehållit sig kring ån vid Yngsjö (Magnusson muntl 2000). Vad gäller fladdermusfaunan har inga ovanliga arter påträffats (Peper muntl 2000). *Nordisk fladdermus* och *stor fladdermus* har noterats och ev finns även *dvärgfladdermus*.

7.2 Fåglar

Egeside-områdets varierade naturtyper med stora igenväxande våtmarksområden, öppna vattenytor och hävdade strandängar ger utrymme för ett mycket rikt fågelliv som bl a beskrivits i SkOF's skådarguide (Arinder 1999), "Häckande simänder och vadare på strandängarna i Kristianstads Vattenrike" (Cronert och Lindblad 1998), "Inventering av sex strandängar inom nedre Helgeåns våtmarksområde våren 1990" (Cronert och Lindblad 1992), "Våtmarksområdet utmed nedre Helgeån" (Cronert 1991) och i ett flertal exkursionsberättelser i Nordöstra Skånes Fågelklubbs medlemsblad "Spoven".

Egeside sjö-området, söder om Helgeån, är Kristianstads Vattenrikes största ohävdade våtmarksområde och en klassisk skånsk fågellokal. Inom området växlar bladvassar med sanka videbuskmarker och aldominerade lövsumpskogar. I norr gränsar våtmarkerna till Helgeåns öppna åfåra och inom området finns ett flertal öppna diken och kanaler. Under senvinterntidig vår rastar flockar med *grågäss* och *simänder* i vattenområdet och i början av april har stora flockar *tranor* under senare år börjat övernatta i våtmarken. De häckar även med enstaka par. Under försommaren är fågelkonserten intensiv, inte minst nattetid. Här häckar en mängd arter, bl a *näktergal, sommargylling, rosenfink, gräshoppssångare, kärrsångare, rörsångare, sävsångare, gärdsmyg, järnsparv, lärkfalk, duvhök* och *brun kärrhök*. *Ängshök* har också häckat vid ett flertal tillfällen. *Pungmesen* är svårupptäckt men häckar sannolikt regelbundet i buskmarken. I bladvassarna har enstaka exemplar av *rördrom, vattenrall* och *småfläckig sumphöna* hörts. Egeside är också en av Skånes mest pålitliga lokaler för *flodsångare*. *Mindre*

hackspett, som är en karaktärsart för lövskogar och blandskogar med god tillgång på döda och döende lövträd, häckar med flera par. I de fuktiga lövskogarna finns även *morkulla*. I vagnslidret och de grova ekar vid och öster om fd Egeside gård brukar *kattuggla* häcka. *Kungsfiskare* ses regelbundet längs bäckarna/dikena som rinner genom området, ex.vis Tolebäcken och Forsakarsbäcken, och dammen vid Ängagården (Vittskövle). Under sträcktider rastar även stora mängder småfåglar i våtmarksområdet. Vintertid observeras *havs-* och *kungsörn* regelbundet och *varfågel* brukar hålla till kring Yngsjön och fd Egeside gård.

I området norr om Helgeån växlar hävdade strandbetesmarker vid Härnestads ängar/Pulken och Yngsjö med åkrar och igenväxande våtmarksområden, liknande de söder om åfåran. Områdets varierade naturtyper ger utrymme för många såväl hävdgynnade våtmarksarter som arter gynnade av ohävd. Vid Pulken i väster finns ett fågeltorn som ger god utblick över de kringliggande strandbetesmarkerna. På vårkanten brukar *säd-* och *bläsgåsflockar* synas i området och små flockar med *sångsvan* rastar där så snart isen gått upp. På våren kan man se många rastande änder och vadare, främst *krickor* och *bläsänder*, men även bl a *årta* och *skedand*. I början av april rastar hundratals *tranor* på de fuktiga betesmarkerna. *Brun kärrhök* sveper dagligen över området, liksom någon enstaka *glada*. *Dvärgmås* och *svarttärna* ses också varje vår. Svarttärnan har även häckat vissa år i det igenväxande fd sjöområdet mellan byarnas strandbetesmarker. Under häckningstid förekommer *storspov* med några par. Andra häckande arter på strandbetesmarkerna är bl a *kricka*, *rödbena*, *tofsvipa*, *strandskata*, *enkelbeckasin* och *sydlig gulärla*. Sommartid födosöker även unga tranor regelbundet på Härnestads ängar kring Helgeån. Under hösten rastar en del småfågelflockar på de öppna fälten kring Pulken. Vintertid passerar *blå kärrhök*, *fjällvråk* och *havsörn* dagligen och minst en *varfågel* håller vinterrevir kring området.

7.3 Landsnäckor

Områdets landsnäckor är relativt välundersökta och uppgifter finns från 1949 och framåt Under 2000 studerades landsnäckorna på tre lokaler inom utredningsområdet (von Proschwitz 2001). Sammanfattningsvis kan sägas att ängs- och betesmarkerna kring Pulken och i viss mån de öppna betesmarkerna öster om Yngsjön hyser en för ängs- och fuktmarker vackert utbildad och på några platser tämligen artrik snäckfauna. I strand- och sumpskogsområdena i södra delen av området, norr och nordväst om Ängagården (Vittskövle), har på ett par platser en rik sumpskogsfauna noterats, med arter som indikerar skoglig kontinuitet (eller förekomst av skogsrefugier). Med beaktande av att skogen är av relativt låg ålder bedöms faunan som mycket artrik. Vid undersökningarna 2000 hittades bl a den krävande arten *större kristallsnäcka* (Vitrea crystallina) och den rödlistade arten *tandsnäcka* (Perforatella bidentata).

7.4 Insekter

Den stora artrika insektsgruppen är ännu i huvudsak outforskad inom utredningsområdet. En insektsgrupp som dock studerats närmare och som dessutom knappt går att undvika i de södra delarna sommartid är myggen (!). En studie gjord under 1998 visade på att Egeside-området har det största antalet arter av stickmyggor som påträffats i ett enstaka område i Sverige (Lundström 2000). I området finns flera intressanta arter, bl a den sällsynta *Aedes geniculatus*, som är beroende av vattenfyllda trädhålor för sina larver och som därför bara förekommer i områden med tillgång på äldre lövträd. *Culiseta fumipennis*, som också är sällsynt, är en av fyra stickmyggsarter som tar blod från fåglar. Andra för Sverige ovanliga arter är *Aedes caspius*, *A dorsalis*, *A leucomelas*, *A rusticus* och *A vexans*. Den sistnämnda förekommer endast i översvämningsområden och kan vid sommaröversvämningar utveckla mycket stora popula-

tioner. Desamma gäller den i Egeside-området förekommande arten *Aedes sticticus*, som bl a gav lokalbefolkningen vid Dalälven stora problem sommaren 2000.

För jordlöpare, kortvingar och i viss mån fjärilar finns också flera artnoteringar, varav en del ovanliga. Vid en studie gjord av Håkan Ljungberg år 1995 undersöktes de marklevande skalbaggsgrupperna jordlöpare och kortvingar på ett antal strandängslokaler utmed nedre Helgeån, varav två inom utredningsområdet. På Härnestads ängar noterades bl a de ovanliga arterna *gölstrandlöpare* (Bembidion clarkii), *madsvartlöpare* (Pterostichus gracilis), *slamkärrlöpare* (Agonum dolens), *skogsdammlöpare* (Acupalpus consputus), *Philonthus binotatus* (en kortvinge som saknar svenskt namn) och den rödlistade arten *guldgrön sammetslöpare* (Chlaenius nigricornis). Gölstrandlöpare och skogsdammlöpare förekommer såväl i skuggiga lövkärr som i öppna våtmarker och gärna på betade strandängar. Madsvartlöparen och Philonthus binotatus vill ha kort gräsvegetation, men madsvartlöparen tål dock viss igenväxning. Slamkärrlöparen föredrar vegetationsrika stränder med viss slaminblandning i ytskiktet och den tolererar sannolikt också viss igenväxning, medan den guldgröna sammetslöparen lever på öppna, gärna mossrika stränder utan allt för tät vegetation. På strandbetesmarken vid Yngsjö påträffades också Philonthus binotatus, liksom den rödlistade arten *gulkantad kärrlöpare* (Agonum marginatum). Den senare är en karaktärsart för stränder med fast underlag (sand/lera) och sparsam, lågvuxen vegetation.

Områdets fjärilar studerades relativt flitigt i mitten av 1900-talet, medan det finns få noterade iakttagelser på senare tid (Svensson muntl 2000). Bland de arter som dock påträffats under senare år finns bl a en relativt ovanlig spinnare, *brungrå högstjärt* (Clostera anastomosis), som lever på aspar kring fd Egeside gård. På döda aspgrenar i samma område finns även *liten poppelglasvinge* (Sesia melanocephala) (Olsson muntl 2000). I ugglebon kring Egeside har *kattugglebomal* (Niditinea peircella) påträffats. Den lever på ugglornas spybollar. På Yngsjös betesmarker intill ån finns ett relativt ovanligt mått, *vattenskräppemått* (Ostrinia palustralis). Den lever på stänglar av vattenskräppa.

7.5 Övrigt djurliv

Det finns flera äldre observationer av den rödlistade stinkpaddan i Egeside-området (Berglund 2000) och närboende har även hört den spela vid Pulken i slutet av 1990-talet (Cronert muntl 2000). Vad gäller övriga grod- och kräldjur är kunskaperna bristfälliga idag. I sumpskogarna och de öppna kärren finns gott om groddjur, men artsammansättningen är i stort sett okänd inom området.

De mångfacetterade vattenmiljöerna i nedre Helgeåns vattensystem har lagt grunden för en artrik fiskfauna. Minst 35 olika fiskarter har konstaterats i vattensystemet (Länsstyrelsen i Kristianstads län, Ekomuseum Kristianstads Vattenrike 1992). Vandringsfiskar som *lax*, *havsöring* och *ål* vandrar regelbundet upp i Helgeån och när vattenståndet är lågt i ån samtidigt som det är högt i Östersjön kan ån börja rinna "baklänges" och både *torsk* och *plattfisk* komma ända upp i Hammarsjön.

Den i Sverige idag mycket ovanliga *malen* var tidigare en vanlig fisk i nedre Helgeåns vattensystem (Länsstyrelsen i Kristianstads län 1992). Det sydöstliga läget med många solskenstimmar och grunda, lättuppvärmda vattenområden omväxlande med djuphålor där malen kunde övervintra var gynnsamt. Men omfattande ålrensningar och vattenföroreningar innebar att den så småningom försvann från området. Genom ett samarbetsprojekt mellan Naturvårdsverket, Fiskeriverket, Länsstyrelsen i Skåne län och Världsnaturfonden kunde en nyutplan-

tering av mal ske i nedre Helgeåns vattensystem under 1999,inom ramen för arbetet i Kristianstads Vattenrike, vilket förhoppningsvis på sikt ska leda till att området åter får ett livskraftigt malbestånd.

8. Rödlistade och EU-listade arter

Rödlistan (Gärdenfors 2000) är en officiell lista över växt- och djurarter som är, eller har blivit, ovanliga och därmed kräver någon form av skydd eller hänsyn. Den omfattar akut hotade (CR), starkt hotade (EN), sårbara (VU) och missgynnade (NT), samt arter som anses ha dött ut eller försvunnit från landet – försvunna (RE). I rödlistan finns även en kategori för arter där kunskaperna om utbredning och/eller populationsstatus inte är tillräckliga – kunskapsbrist (DD). Rödlistorna tas fram av ArtDatabanken vid Sveriges Lantbruksuniversitet, Uppsala och fastställs av Naturvårdsverket.

Inom de Europeiska Unionen regleras naturvårdsfrågorna i första hand genom två direktiv: *Fågeldirektivet*, som handlar om bevarande av vilda fåglar, och *Habitatdirektivet*, som handlar om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter (Löfroth 1997). Ett av syftena med direktiven är att skapa ett sammanhängande ekologiskt nätverk av naturområden – *Natura 2000* – för att bevara de naturtyper och arter som berörs av direktiven. *Fågeldirektivet* gäller alla fågelarter som förekommer inom ett medlemslands territorium och enligt direktivet ska Sverige bl a vidta åtgärder för att bibehålla svenska fågelarter i livskraftiga populationer, vidta särskilda åtgärder för att skydda, bevara eller restaurera livsmiljöer för särskilt utpekade arter (listade i direktivets bilaga 1) samt vidta åtgärder för att bevara och skydda särskilt viktiga rastlokaler. Enligt fågeldirektivet ska varje medlemsland peka ut särskilda skyddsområden, sk SPA-områden. *Habitatdirektivet* behandlar naturtyper och arter. Varje land ska peka ut områden som innehåller antingen naturtyper enligt direktivets bilaga 1 eller arter enligt bilaga 2, där sk prioriterade naturtyper och arter är särskilt viktiga att uppmärksamma.

Inom utredningsområdet finns flera livsmiljöer som är särskilt angelägna att skydda enligt EU's habitatsdirektiv, bl a **artrika torra-friska låglandsgräsmarker av fennoskandisk typ* (6270), *fuktängar med blåtåtel eller starr* (6410), *högörtsängar* (6430), *ek-avenbokskog av buskstjärnblommatyp* (9160) samt *alluviala lövskogar som tidvis är översvämmade* (91E0) (*-särskilt prioriterade av EU).

Olika inventeringar har visat att utredningsområdet hyser flera rödlistade kärlväxt- och djurarter. **Tabell 3.** För att få en mer fullständig dokumentation krävs dock ytterligare inventeringar, särskilt vad gäller insekter, grod- och kräldjur, mossor, lavar och svampar.

Tabell 3. Rödlistade växter och djur som har påträffats inom Egeside-området. Fåglar, avser arter som häckat under senare år.

Art	Hotkategori	EU-listning
Sydmaskros *Taraxacum austrinum*	Akut hotad (CR)	
Pipstäkra *Oenanthe fistulosa*	Starkt hotad (EN)	
Krypfloka *Apium inundatum*	Sårbar (VU)	
Honungsblomster *Herminium monorchis*	Sårbar (VU)	
Bandnate *Potamogeton compressus*	Sårbar (VU)	
Gullstånds *Senecio paludosus*	Sårbar (VU)	
Grådådra *Alyssum alyssoides*	Missgynnad (NT)	
Sanddådra *Camelina microcarpa*	Missgynnad (NT)	
Piggtistel *Carduus acanthoides*	Missgynnad (NT)	
Majnycklar *Dactylorhiza majalis*	Missgynnad (NT)	

fortsättning **tabell 3**		
Fläckmaskros *Taraxacum maculigerum*	Missgynnad (NT)	
Klibbveronika *Veronica triphyllos*	Missgynnad (NT)	
Ängshök *Circus pygargus*	Starkt hotad (EN)	Fågeldirektivet, bilaga 1
Mindre hackspett *Dendrocopus minor*	Sårbar (VU)	
Pungmes *Remiz pendulinus*	Sårbar (VU)	
Rördrom *Botaurus stellaris*	Sårbar (VU)	Prioriterad art, fågeldirektivet bilaga 1
Småfläckig sumphöna *Porzana porzana*	Sårbar (VU)	Fågeldirektivet, bilaga 1
Sommargylling *Oriolus oriolus*	Sårbar (VU)	
Svarttärna *Chlidonias niger*	Sårbar (VU)	Fågeldirektivet, bilaga 1
Årta *Anas querquedula*	Sårbar (VU)	
Storspov *Numenius arquata*	Missgynnad (NT)	
Sydlig gulärla *Motacilla flava flava*	Missgynnad (NT)	
Skedand *Anas clypeata*	Missgynnad (NT)	
Stinkpadda *Bufo calamita*	Starkt hotad (EN)	
Tandsnäcka *Perforatella bidentata*	Missgynnad (NT)	
Gulkantad kärrlöpare *Agonum marginatum*	Missgynnad (NT)	
Guldgrön sammetslöpare *Chlaenius nigricornis*	Missgynnad (NT)	

9. Friluftsliv

Utredningsområdet är välbesökt av naturintresserade, särskilt betesmarkerna i anslutning till Utemuseum Pulken med fågeltorn i norr. **Karta 8 - Anläggningar**. Ett flertal övergångar underlättar passage in i och mellan de olika betesfållorna. Utmed väg 118 vid Yngsjö finns också en parkeringsficka och möjlighet att komma ut på strandbetesmarkerna via en övergång. Hagmarken vid fd Egeside gård ligger mer avsides, men är trots det relativt välbesökt. De mer otillgängliga, ohävdade våtmarksområdena i söder besöks främst av fågelskådare. Där finns inga iordningställda vandringsstråk och utan god lokalkännedom bör man inte ge sig in i området på egen hand, eftersom området är relativt svårtillgängligt.

Helgeåns nedersta delar är populära farvatten för fritidsbåtstrafik. I Graften finns en brygga i närheten av fågeltornet och utmed Helgeån finns två spontant uppkomna rastplatser. Helgeån, med dess rika fiskbestånd, är av stort intresse för sportfiskare, och då särskilt den del av ån som sträcker sig mellan havet och Hammarsjön (Hofmann muntl 2000). Utredningsområdets delar av Helgeån och Graften ingår i Nedre Helgeåns fiskevårdsområde. Fritidsfiske i åfårorna får endast ske med handredskap och efter införskaffande av fiskekort. I östra delen av Helgeån, utmed Härnestads ängar, är det inte tillåtet att fiska, vare sig från land eller från båt, under tiden 15 mars-15 juli. Övernattningsmöjligheter finns på närbelägna campingplatser nerströms Egeside-området.

10. Anläggningar

Inom utredningsområdet finns ett flertal anläggningar. **Karta 8 - Anläggningar**. Iglagropens kanal, liksom ett flertal vattendrag mynnar via uträtade diken ut i Helgeån, vars södra åfåra muddrades i samband med nedre Helgeåns regleringsföretag på 1930-talet. Iglagropen och många av dikena ingår också i olika dikningsföretag. I den norra gränsen finns även den gamla grävda seglingsrännan mot Åhus, Graften. I söder ligger en damm, Ängadammen, och strax intill ett litet pumphus. En munk reglerar vattenflödet från dammen till diket i öster.

På Hernestads ängar i norr och vid resterna efter Egeside gård i väster leder mindre markvägar ut i markerna. Utmed bilvägen norr om Härnestads ängar finns en iordningställd parkering och vid den västra markvägen ett fågeltorn. I anslutning till den stora åkern finns även ett fritidshus. Strandbetesmarkernas norra delar berörs av en luftledning. El- eller taggtrådsstaket, varav en del i synnerligen dåligt skick, omgärdar utredningsområdets betesmarker. Passage ut i och mellan olika betesfållor underlättas i flera fall av övergångar. På Härnestads ängar finns en kort stenmur och ute i en av beteshagarna står en storkplattform. Utmed väg 118 vid Yngsjö finns en parkeringsficka. I eller i anslutning till öppna våtmarker och sumpskogar står ett flertal jakttorn. I Graften vid fågeltornet finns en brygga.

11. Områdets tillgänglighet

Egeside-området ligger direkt öster om Yngsjö by, ca 2 mil SSO om Kristianstad, och omfattar land- och vattenområden utmed Helgeån, mellan broarna vid Sjögård och Yngsjö. Utredningsområdets livligast frekventerade delar är vattenlederna Helgeån och Graften.

Väg 118 vid Yngsjö utgör nordostlig gräns och flera mindre bilvägar kringgärdar Egeside-området i norr, väster och söder, vilket gör det lätt att ta sig till dit med bil eller cykel. Vid Pulken i norr finns en iordningställd parkeringsplats och utmed väg 118 en parkeringsficka för kortare stopp.

Många av strandbetesmarkerna inom Härnestads och Yngsjös ägor är relativt lättillgängliga via övergångar. Besöksfrekvensen har ökat vid fd Egeside gård sedan förbudsskylten mot infart med motorfordon togs bort.

Övriga delar av utredningsområdet är mer svårtillgängliga. I de södra våtmarkerna kan man gå relativt torrskodd på dikesvallar som leder ut i det svåröverskådliga området.

Källor

Litteratur

Andersson, K. och Anderö, H. 1997. *Ordbok för släktforskare*. ICA bokförlag AB, Västerås.

Andersson, T. 1961. *Nedre Helgeån som vattenled*. Föreningen Gamla Christianstad. Årsskrift nr 14. Sid 16-29.

Arinder, M. (huvudred). 1999. *Skånsk skådarguide*. ANSER, supplement 1942. Skånes Ornitologiska Förening, Lund.

Aronsson, M. (red). 1999. *Rödlistade kärlväxter i Sverige - Artfakta Volym II*. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.

A:son-Näs, N. 1986. *När Helgeån fick ändrat lopp 1775*. Föreningen Gamla Christianstad. Årsskrift. Sid 34-46.

Berglund, B. 2000. *Projekt strandpadda 1998-1999*. Länsstyrelsen i Skåne län. Meddelande nr 99:39.

Berglund, B.E., Berglund, P. och Blivik, J. 1986. *En forntida tallskog på havsbotten i Blekingeskärgården*. Blekinges Natur. Årsbok för blekingsk naturvård. Sid 40-50.

Cronert, H. 1991. *Våtmarksområdet utmed nedre Helgeån*. Naturvård – Kristianstads Vattenrike. Kristianstads kommun och Länsstyrelsen i Kristianstads län.

Cronert, H. och Lindblad, T. 1992. *Inventering av sex strandängar inom nedre Helgeåns våtmarksområde våren 1990*. Meddelande nr 3 från Nedre Helgeåns Fågelstation. Spoven 1992 nr 1: 3-18.

Cronert, H. och Lindblad, T. 1998. *Häckande simänder och vadare på strandängarna i Kristianstads Vattenrike. Resultat från en inventering våren 1997*. Meddelande nr 20 från Nedre Helgeåns Fågelstation. Anser 37 (1998): 89-102.

Ekstam, U. och Forshed, N. 1992. *Om hävden upphör*. Naturvårdsverket.

Engel, L. 1997. *Egeside: Ett fågelparadis med dramatisk historia*. Spoven 1997 nr 4: 118-123.

Fjelkstam, M. 1967. *Egeside sjö på 1920-talet*. Gärds Härads Hembygdsförenings Årsbok 1967. Sid 40-42.

Flensmarck, T. 1981. *Borgar i Gärds. Del 1 Egeside-Vittskövle.* Gärdsingen. Gärds Härads Hembygdsförenings Årsbok 1981. Sid 59-69.

Friström, S. och Theander, T. 1995. *Attraktiv kulturbygd* (kapitlet *Kristianstad*). Kristianstads kommun. Sid 296-311.

Gärdenfors, I. 1995. *Gränsträta år 1520 mellan Egeside och Vittskövle.* Gärds Härads Hembygdsförenings Årsbok 1995. Sid 102-107.

Gärdenfors, U. (red.) 2000. *Rödlistade arter i Sverige 2000.* ArtDatabanken, SLU, Uppsala.

Hallqvist, E. 199-. *Egeside gård och lantbruket på 1800-talet.* Småskrift. Hembygdsgården i Degeberga.

Helgesson, B., Johansson, K. och Åström, H. 1995a. *Attraktiv kulturbygd* (kapitlet *Historik*). Kristianstads kommun. Sid 13-37.

Helgesson, B., Johansson, K. och Åström, H. 1995b. *Attraktiv kulturbygd* (kapitlet *Norra Åsums socken*). Kristianstads kommun. Sid 152-157.

Johnsson, P. 1959. *Folksägner från Gärds Härad.* Gärds Härads Hembygdsförenings Årsbok 1959. Sid 18-26.

Jonsson, L. 1992. *Fåglar i Europa med Nordafrika och Mellanöstern.* Wahlström & Widstrand.

Karlsson, T. 1997. *Förteckning över svenska kärlväxter.* Svensk botanisk tidskrift, volym 91, häfte 5 1997.

Kristianstads kommun. 1990. *Kristianstads kommun Översiktsplan.*

Kristianstads kommun. 2000. *Kristianstads kommun Naturvårdsplan.* Remissförslag.

Kristianstads Vattenrike. 1997. *Naturvård i Kristianstads Vattenrike – Handlingsprogram för 1998-2000.* Kristianstads kommun och Länsstyrelsen i Skåne län.

Lantmäteriet, Kristianstad. 1837. *Yngsjö bys laga skifteshandlingar uti Åhus socken, Willands Härad och Christianstads Län.* Akt nr: Åhus 38.

Lantmäteriet, Kristianstad. 1850-57. *Hernestads laga skifteshandlingar, Willands Härad, Åhus socken.* Akt nr: Åhus 56.

Lantmäteriet, Kristianstad. 1861. *Hernestads Bys Sjödelningshandlingar 1861. Willands Härad, Åhus socken.* Akt nr: Åhus 61.

Lantmäteriet, Kristianstad. 1915-16. *Beskrifning öfver ägor till Widtsköfle By i Widtsköfle socken, Gärds Härad och Kristianstads Län. Upprättad år 1916...* Akt nr: Wittskövle 33, del I och II.

Ljungberg, H. 1995. *Jordlöpare och kortvingar på öppna våtmarker längs nedre Helgeån.* Länsstyrelsen i Kristianstads län.

Lundström, J. 2000. *Stickmyggsfaunan i Egeside.* Uppsala Universitet. Opublicerat manuskript.

Länsstyrelsen i Kristianstads län. 1989. *Katalog över inventerade våtmarker i Kristianstads län.*

Länsstyrelsen i Kristianstads län och Ekomuseum Kristianstads Vattenrike. 1992. *Fiskar i Kristianstads Vattenrike.* Kristianstad.

Länsstyrelsen i Kristianstads län. 1993. *Ängs- och hagmarker i Kristianstads län.*

Länsstyrelsen i Kristianstads län. 1996. *Från Bjäre till Österlen. Skånska natur- och kulturmiljöer.*

Länsstyrelsen i Skåne län. 1997, 1998, 1999. *Natura 2000 i Skåne. Delrapport 1-3.*

Länsstyrelsen i Skåne län. 2000. Opublicerade utdrag ur fornminnesregistret.

Löfroth, M. (red). 1997. *Svenska naturtyper i det europeiska nätverket Natura 2000.* Naturvårdsverkets förlag, Stockholm.

Magnusson, S.-E. 1981. *Helgeåns nedre sjösystem – något om människornas ingrepp under närmare 400 år.* Skånes Natur. Skånes Naturvårdsförbunds Årsskrift 68. Sid 43-52.

Magnusson, S.-E., Andersson, J. och Vägren, G. 1989. *Markhävdkartering 1989. Helgeåns nedre vattenområde från Torsebro till havet.* Spoven, supplement nr 1. Nordöstra Skånes Fågelklubb och Kristianstads Vattenrike.

Magnusson, S.-E. och Vägren, G. 1994. *Alstubbarna i sjön var 7 500 år gamla.* Flora och fauna. 1994:5. Naturhistoriska Riksmuseet, Stockholm. Sid 12-17.

Mossberg, B., Stenberg, L. och Ericsson, S. 1992. *Den nordiska floran.* Wahlström &Widstrand.

Naturvårdsverket. 1997. *Sveriges finaste odlingslandskap. Nationell bevarandeplan för odlingslandskapet, etapp 1.* Rapport 4815.

Nordiska Ministerrådet. 1998. *Vegetationstyper i Norden.* TemaNord 1998:510.

Nordiska Ministerrådet. 1999. *Markanvändning och vegetation i nordiska odlingslandskap.* TemaNord 1999:555.

Olsson, K.-A. 2000. *Växtnoteringar från Egesideområdet.* Projekt Skånes Flora. Opublicerat utdrag.

von Proschwitz, T. 2001. *Landlevande mollusker i Kristianstads Vattenrike och en översikt av landmolluskfaunan i Kristianstads kommun.* Länsstyrelsen i Skåne län, Skåne i utveckling 2001:38.

Ringberg, B. 1991. *Beskrivning till jordartskartan Karlshamn SV.* Serie Ae Nr 106. Sveriges Geologiska Undersökning, Uppsala.

Skogsstyrelsen. 1994. *Instruktion för datainsamling vid inventering av Nyckelbiotoper.* Jönköping.

Skogsvårdsstyrelsen. 2000a. *Sumpskogar i Kristianstads kommun.* Nationella sumpskogsinventeringen publicerad på Internet www.svo.se/skogensparlor.

Skogsvårdsstyrelsen. 2000b. *Naturvärdesobjekt i Kristianstads kommun*. Nationella nyckelbiotopsinventeringen publicerad på Internet www.svo.se/skogensparlor.
Svensson, I. och Palmqvist, G. 1990. *Förteckning över svenska fjärilsnamn*. Entomologiska föreningen, Naturhistoriska riksmuseet, Stockholm.
Svensson, S., Svensson, M. och Tjernberg, M. 1999. *Svensk fågelatlas*. Vår Fågelvärld, supplement 31, Stockholm.
Tollin, C. 1991. *Ättebackar och ödegärden. De äldre lantmäterikartorna i kulturmiljövården*. Riksantikvarieämbetet.
Wendt-Rasch, L. och Cronert, H. 1996. *Markhävdkartering 1996. Helgeåns nedre vattenområde i Kristianstads Vattenrike*. Spoven, supplement nr 5. Länsstyrelsen i Kristianstads län och Ekomuseum, Kristianstads Vattenrike, Kristianstads kommun.

Kartor

Lantmäteriet, Kristianstad. 1697. *Hernestad ägomätning*. Akt nr: Åhus 4, karta I.
Lantmäteriet, Kristianstad. 1736. *Landsvägsmätning i Kristianstads län*. Akt nr: Diverse 9.
Lantmäteriet, Kristianstad. 1752-53. *Geometrisk Charta öfwer inägorne och utmarken till Yngsiö By belägen uti Skåne, Christianstads Län, Gers Härad och Åhus Sochn. Afmätte uti April Månad år 1752...* Akt nr: Åhus 3, karta I och II.
Lantmäteriet, Kristianstad. 1808. *Geometrisk Concept Charta öfver Widtskiöfle Gård och Bys Inn- och Utägor i Christianstads Län, Gierds Härad och Widtskiöfle Sochn. Upprättad åren 1806 och 1807...* Akt nr: Vittskövle 5.
Lantmäteriet, Kristianstad. 1837. *Charta öfwer Yngsjö bys in- och utägor, belägne uti Christianstads län, Gjerds Härad och Åhus Sochn. Upprättad åren 1813 och 1814. Enskiftad till säterihemmanet No 9 år 1815... Laga skiftet verkställdt år 1836...* Akt nr: Åhus 38, karta I, del C, D och E samt karta II.
Lantmäteriet, Kristianstad. 1850-57. *Karta öfver alla ägorne till Hernesta by af Åhus socken, Willands Härad och Christianstads Län. Upprättad är 1850...* Akt nr: Åhus 56.
Lantmäteriet, Kristianstad. 1861. *Karta öfver Hernesta Sjön af Åhus socken, Willands Härad och Christianstads Län. Upprättad år 1860...* Akt nr: Åhus 61.
Lantmäteriet, Kristianstad. 1915-16. *Karta öfver ägor till Widtsköfle By i Widtsköfle socken, Gärds Härad och Kristianstads Län. Upprättad vid Laga Skifte åren 1915-16...* Akt nr: Wittskövle 33.
Lantmäteriet och Krigsarkivet. 1986. *Skånska rekognoseringskartan framställd av Fältmätningsbrigaden 1812-20*. Kartblad VIÖ 203 och VIIÖ 203.
Lantmäteriverket, Gävle. 1995a. *2D NO Tomelilla. Gröna kartan*.
Metria. 1993. *Ortofotokarta. 02D 8j, 02D 9j och 03E 9a*.
Rikets Allmänna Kartverk. 1932a. *Ekonomisk karta. Vittskövle 73, Kristianstads län*.
Rikets Allmänna Kartverk. 1932b. *Ekonomisk karta. Yngsjö 74, Kristianstads län*.

Flygbilder

864	2C82	IRF	31	2E80	1:30 000	86-06-25
864	2C82	IRF	32	2E80	1:30 000	86-06-25

Muntliga kontakter

Cronert, Hans. Kristianstads Vattenrike. Länsstyrelsen i Skåne län och Kristianstads kommun.
Gustafsson, Ove. SGU, Lund.
Hofmann, Nils. Nedre Helgeåns Fiskevårdsområde i Kristianstadsbygden.
Jansson, Johan. Vittskövle byalag. Vittskövle.
Larsson, Anders. Miljöenheten, Länsstyrelsen i Skåne län.
Ljungberg, Kenth. Miljöenheten, Länsstyrelsen i Skåne län.
Magnusson, Sven-Erik. Ekomuseum Kristianstads Vattenrike, Kristianstads kommun.
Olsson, Bo. Balsby.
Peper, Gösta. Högskolan i Kristianstad.
Persson, Christer. Miljöenheten, Länsstyrelsen i Skåne län.
Skällberg, Sam. Miljö- och hälsoskyddskontoret, Kristianstads kommun.
Svensson, Ingvar. Österslöv.
Wigren, Sonja. Miljöenheten, Länsstyrelsen i Skåne län.

Karta 1 Översiktskarta

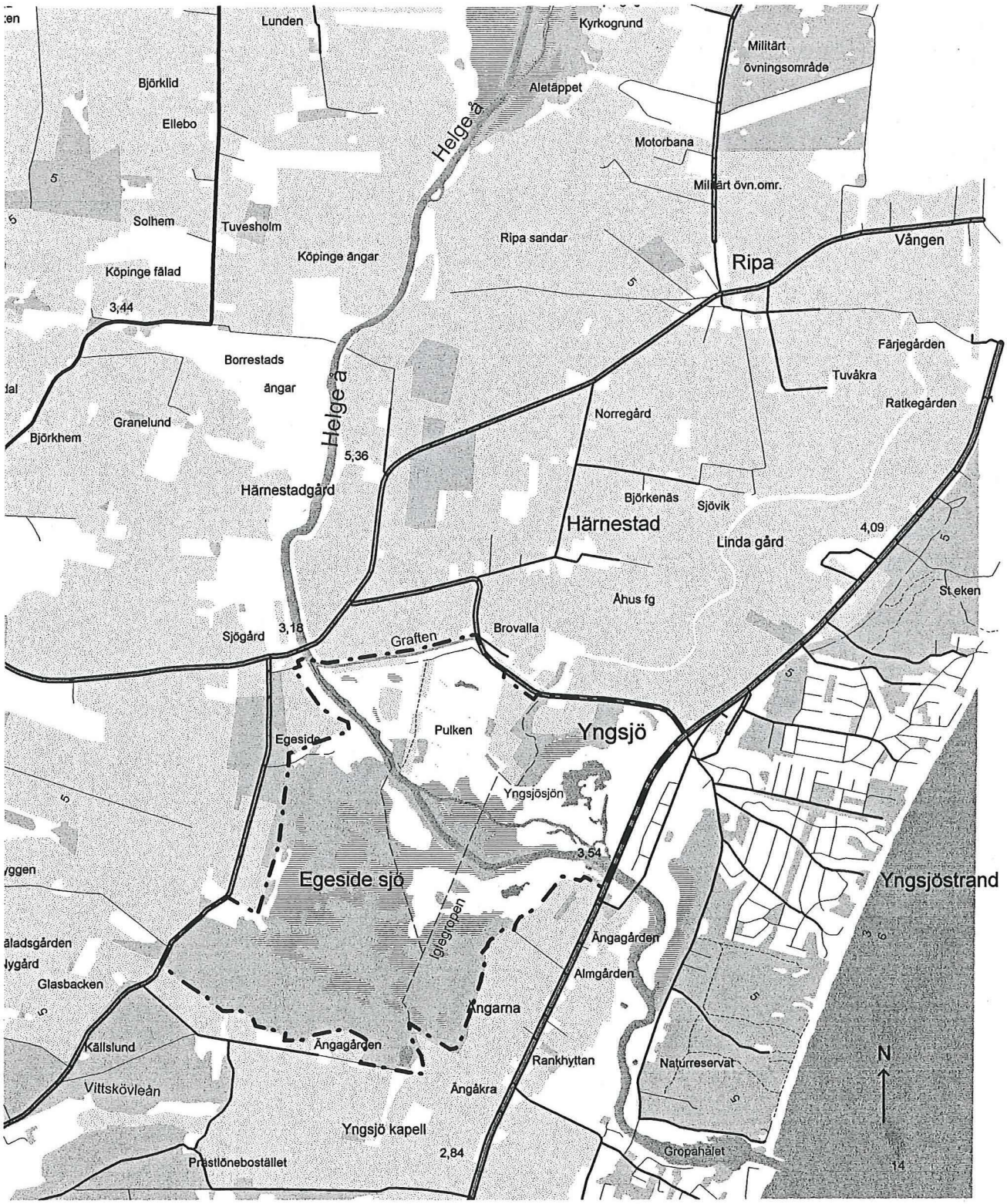

0 1 2
kilometer

Godkänd från sekretessynpunkt för spridning.
Lantmäteriverket 2001-03-28

Karta 2 1800-talets början

Teckenförklaring

- Utredningsområdesgräns
- Bygräns
- Nutida strandlinje
- Bäck
- Dåtida väg
- Äng
- Åker
- Bytomt
- Skog
- Skogsklätt kärr
- Myr
- Holme i sjön
- Vatten

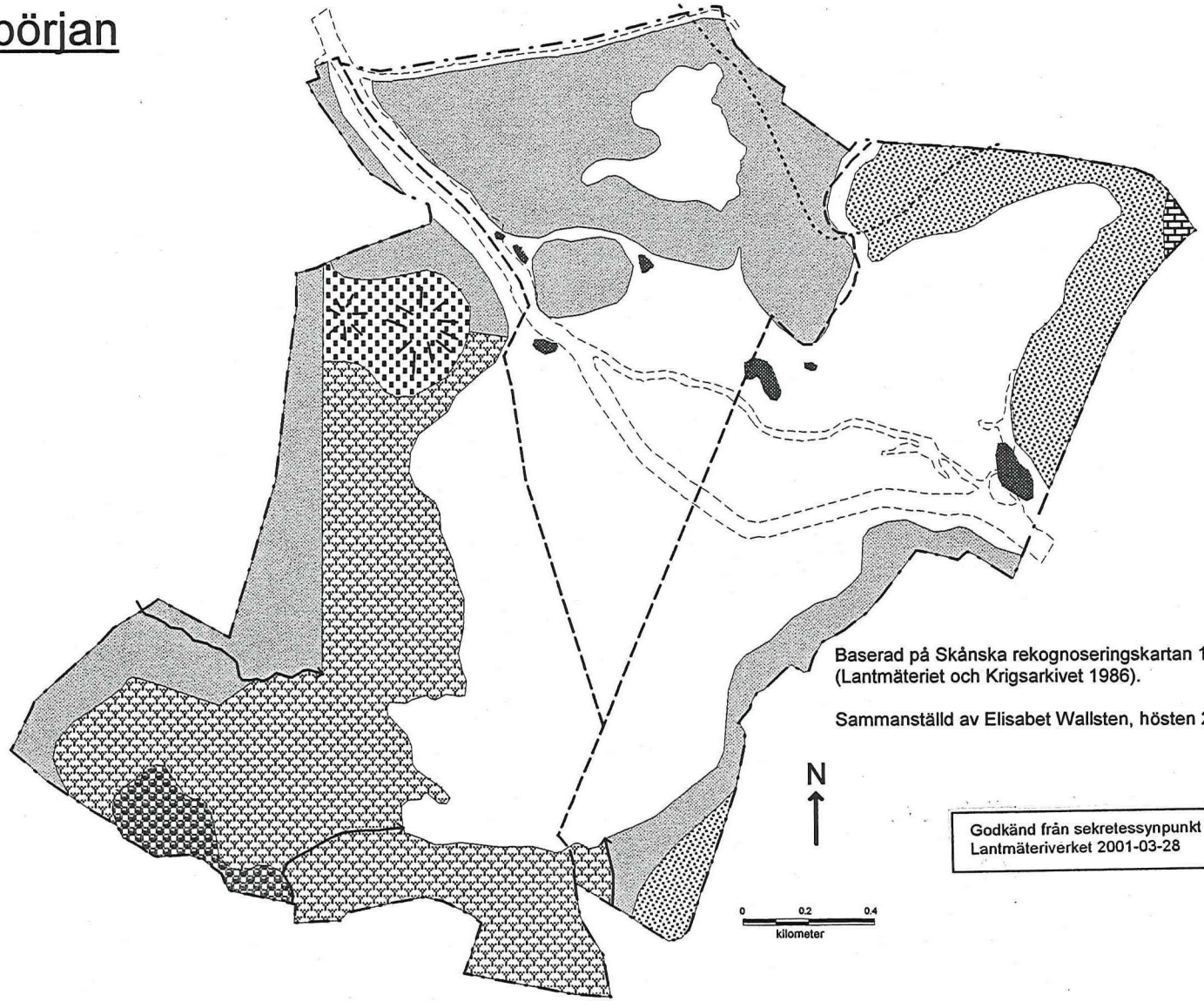

Baserad på Skånska rekognoseringskartan 1812-20 (Lantmäteriet och Krigsarkivet 1986).

Sammanställd av Elisabet Wallsten, hösten 2000.

Godkänd från sekretessynpunkt för spridning.
Lantmäteriverket 2001-03-28

Karta 3 Skiftesepoken 1837-1916

Teckenförklaring

- Utredningsområdesgräns
- Bygräns
- Nutida strandlinje
- Dike
- Dåtida väg
- Äng
- Upplandningsäng
- Ängsholme i sjön
- Betesmark
- Åker
- Odlingsmark
- Tomt
- Samfälld fiskelandningsplats
- Vatten

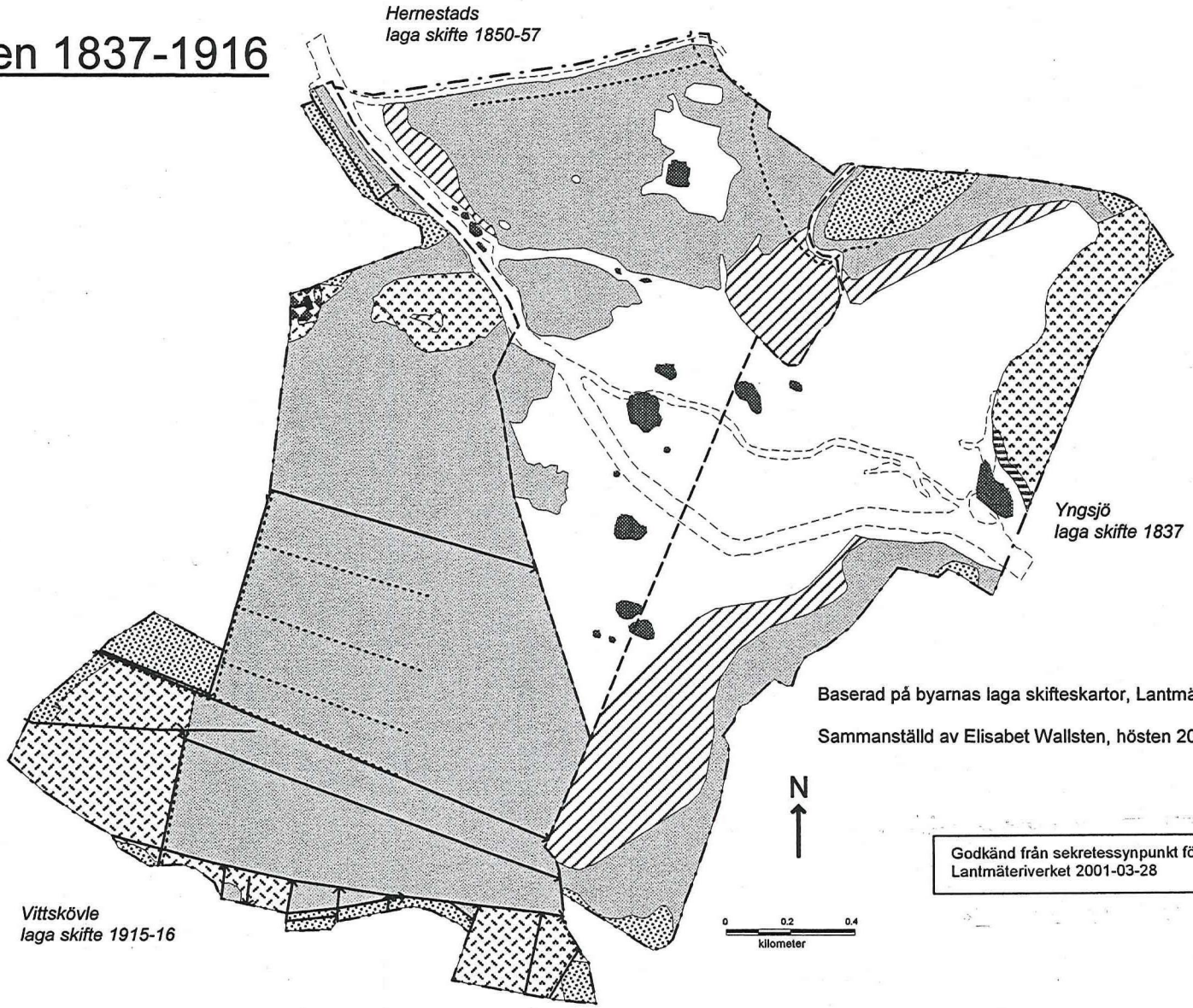

Baserad på byarnas laga skifteskartor, Lantmäteriet.

Sammanställd av Elisabet Wallsten, hösten 2000.

Godkänd från sekretessynpunkt för spridning.
Lantmäteriverket 2001-03-28

Karta 4 Markerna år 1930

Teckenförklaring

- Utredningsområdesgräns
- Bygräns
- Nutida strandlinje
- Dåtida väg/stig
- Sidvallsäng
- Hårdvallsäng
- Betesmark
- Åker
- Tomt
- Lövskog
- Mosse/kärr
- Vass
- Vatten

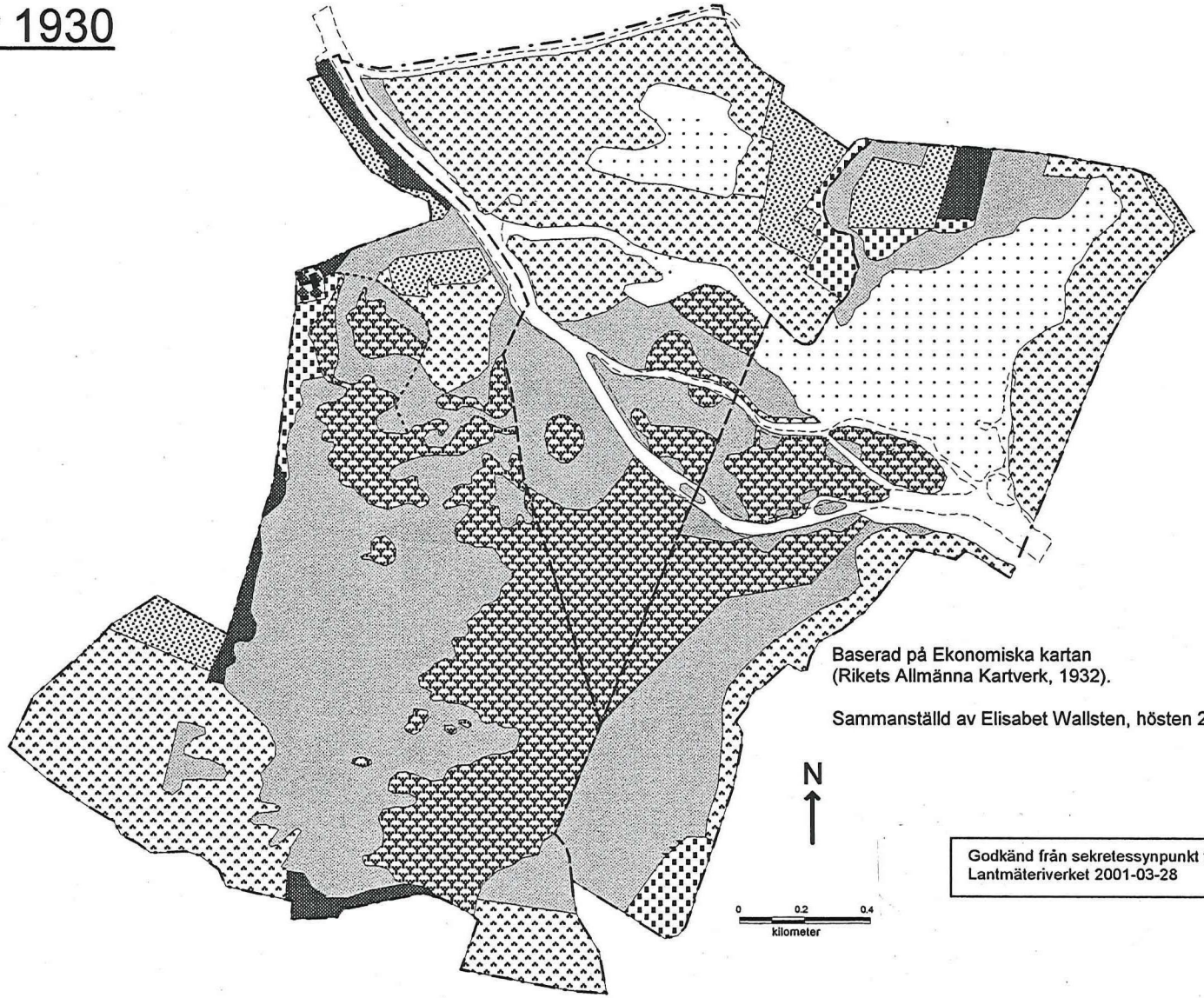

Baserad på Ekonomiska kartan
(Rikets Allmänna Kartverk, 1932).

Sammanställd av Elisabet Wallsten, hösten 2000.

Godkänd från sekretessynpunkt för spridning.
Lantmäteriverket 2001-03-28

Karta 5 Nuvarande markanvändning

Teckenförklaring

- Utredningsområdesgräns
- Bygräns
- Väg
- Mindre väg
- Strandlinje
- Brukad åker
- Åker i träda
- Insjöstrandäng, slåtter
- Insjöstrandäng, slåtter med efterbete
- Insjöstrandbetesmark
- Glest träd-/buskbevuxen betesmark (hagmark)
- Kultiverad betesmark
- Obrukade mark- och vattenområden

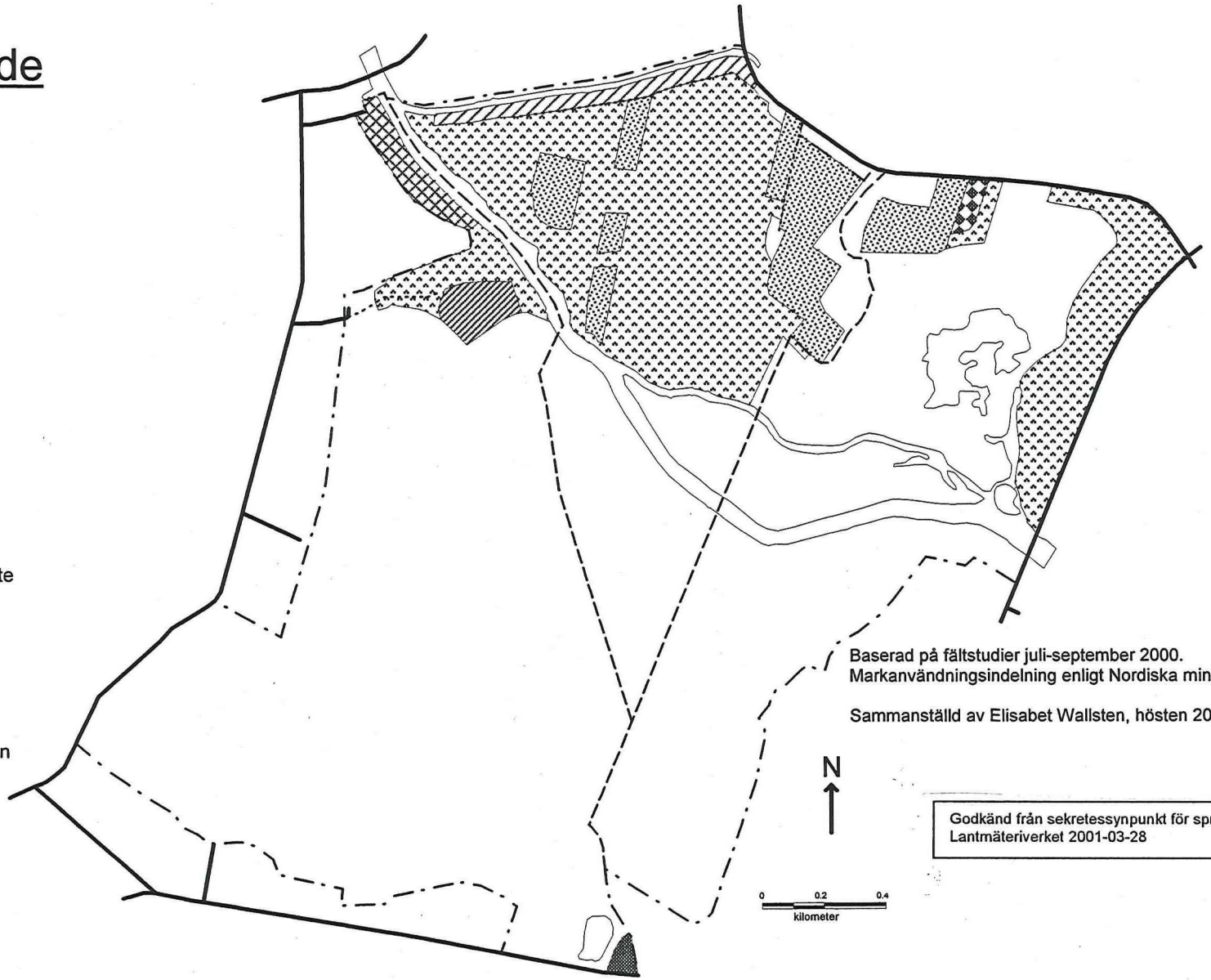

Baserad på fältstudier juli-september 2000.
Markanvändningsindelning enligt Nordiska ministerrådet 199

Sammanställd av Elisabet Wallsten, hösten 2000.

Godkänd från sekretessynpunkt för spridning.
Lantmäteriverket 2001-03-28

Karta 6. Översiktlig vegetationskarta

Teckenförklaring

- Utredningsområdesgräns
- Bygräns
- Väg
- 2.1.3.1 Planterad barrskog
- 2.2.1.6 Sumpbjörkskog av ris-gräs-typ
- 2.2.3.2 Ekskog av örtrik typ
- 2.2.4.2 Klibbalstrandskog
- 2.2.4.3 Sumpalskog av ört-typ
- 2.2.5.1 Sumpsnårskog av vide-ört-typ
- 5.4.1.2 Torr fårsvingel-gräsmark
- 5.4.2.1 Örtrik rödven-gräsmark
- 5.4.3.1 Tuvtåtelgräsmark
- 5.4.3.2 Högörtgräsmark
- 5.4.3.2.b Högörtgräsmark, platt-tuvstarr-variant
- 5.4.4.1 Lågstarrgräsmark
- 5.4.4.2 Örtrik fuktig gräsmark (kalkfuktäng)
- 5.4.5.1 Kärrkavle-krypvengräsmark
- 5.4.5.2 Högstarrgräsmark
- 5.5.4.1 Knylhavrevegetation
- 5.5.4.2.a Gråbovegetation, hundkäx-variant
- 5.5.4.3 Engelskt rajgräs-ängssvingel-kamäxingvegetation
- 5.5.6.2 Hygge av björnbärs-typ
- 6.1.3.4 Högvassar av bladvass-typ
- 6.3.2 Potamogeton spp-huvudtyp
- Småvatten
- Åker
- Tomt och trädgård

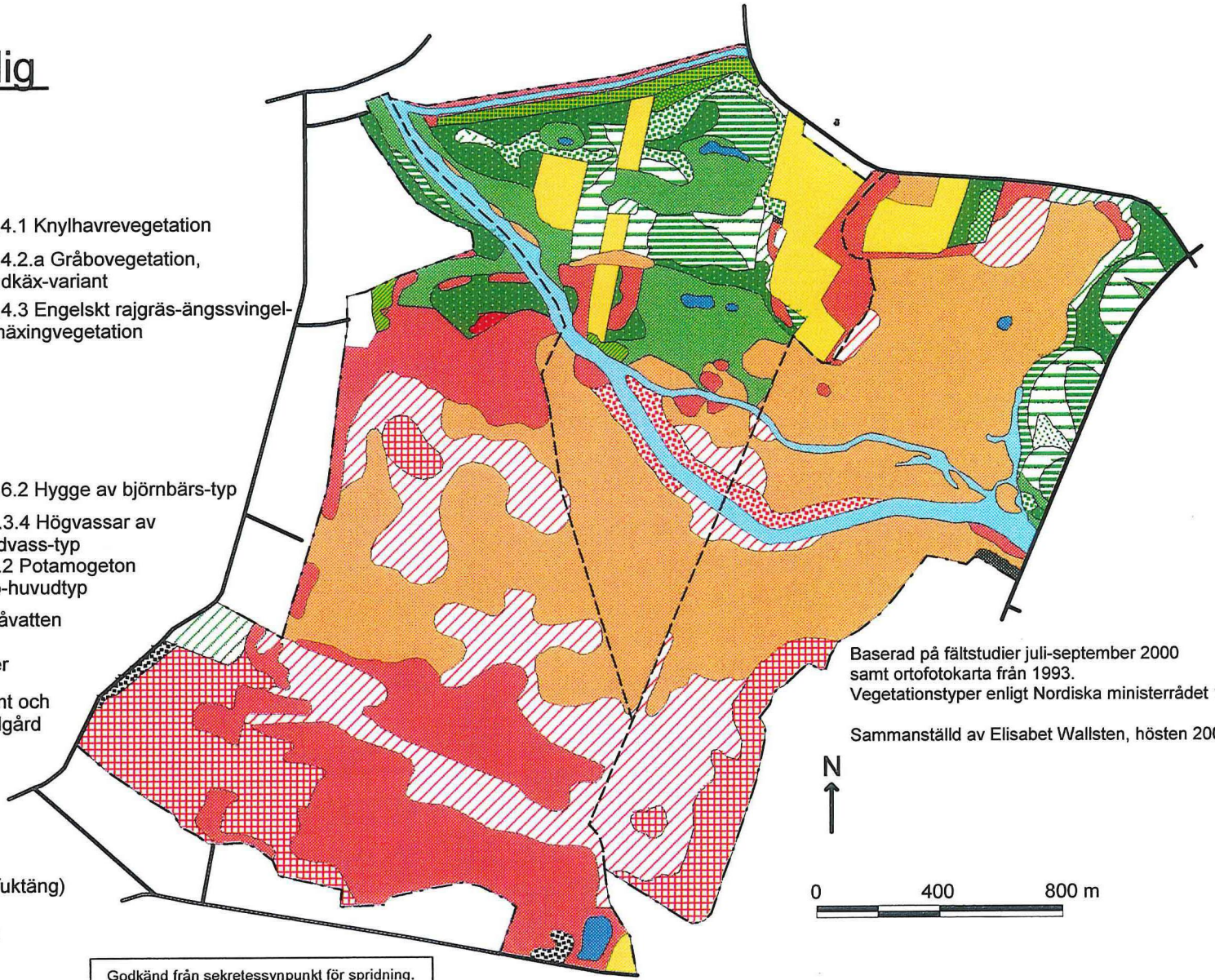

Baserad på fältstudier juli-september 2000
samt ortofotokarta från 1993.
Vegetationstyper enligt Nordiska ministerrådet 1998 och 1999

Sammanställd av Elisabet Wallsten, hösten 2000.

Godkänd från sekretessynpunkt för spridning.
Lantmäteriverket 2001-03-28

Karta 7 Naturtyper i Natura 2000

Teckenförklaring

- Utredningsområdesgräns
- Bygräns
- Väg
- *Artrika torra-friska låglandsgräsmarker av fennoskandisk typ (6270)
- Fuktängar med blåtåtel eller starr (6410)
- Högörtsängar (6430)
- Ek-avenbokskog av buskstjärnblommatyp (9160)
- *Alluviala lövskogar som tidvis är översvämmade (91E0)
- Övriga mark- och vattenområden

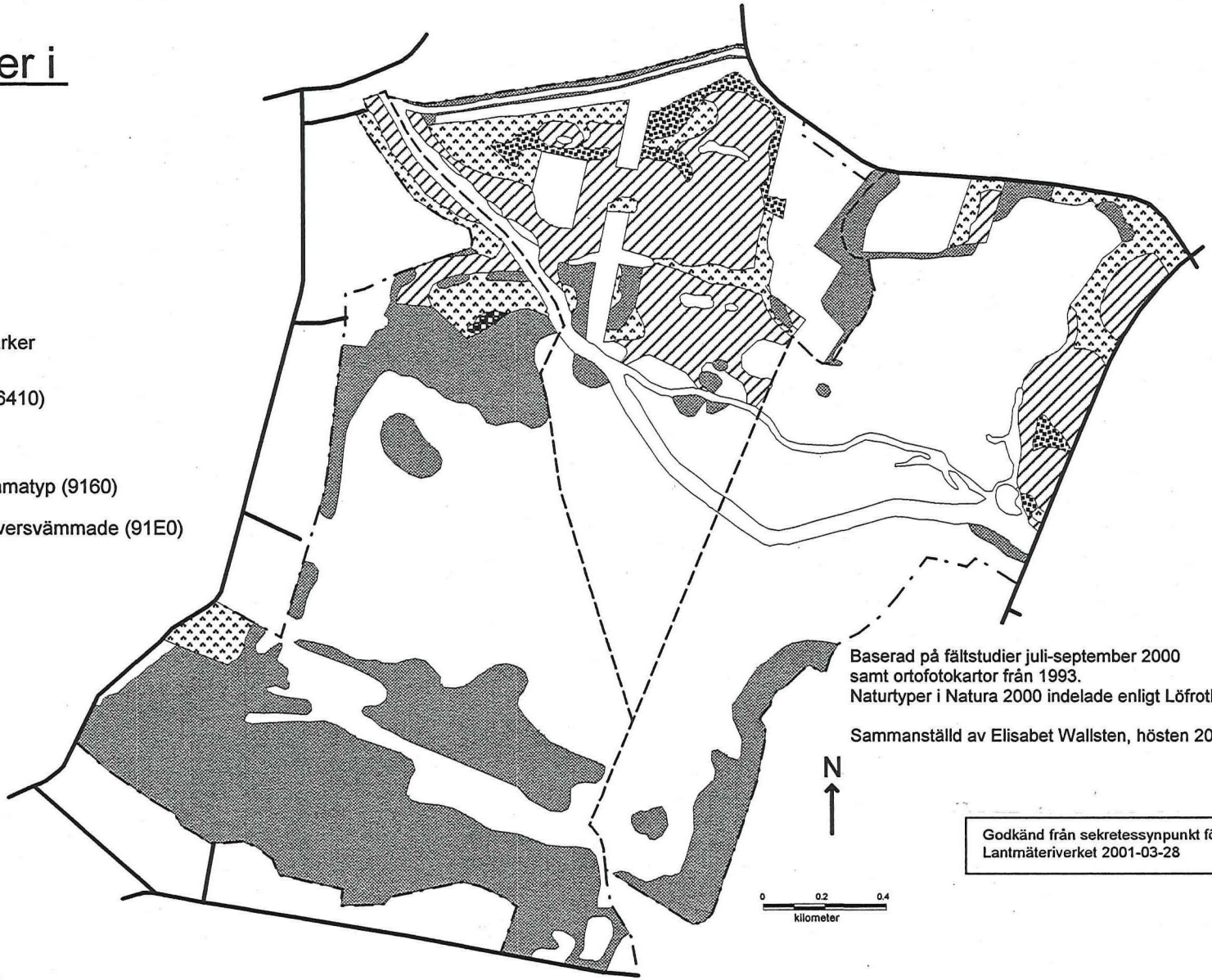

Baserad på fältstudier juli-september 2000
samt ortofotokartor från 1993.
Naturtyper i Natura 2000 indelade enligt Löfroth 1997.

Sammanställd av Elisabet Wallsten, hösten 2000.

Godkänd från sekretessynpunkt för spridning.
Lantmäteriverket 2001-03-28

Karta 8 Anläggningar

Teckenförklaring

- Utredningsområdesgräns
- Bygräns
- Väg
- Mindre väg
- Dike
- Luftledning
- Staket med övergång
- Fågeltorn
- Jakttorn
- Byggnad
- Storkplattform
- b Brygga
- P Parkering
- Spontant uppkommen rastplats
- Damm
- Övrigt vatten

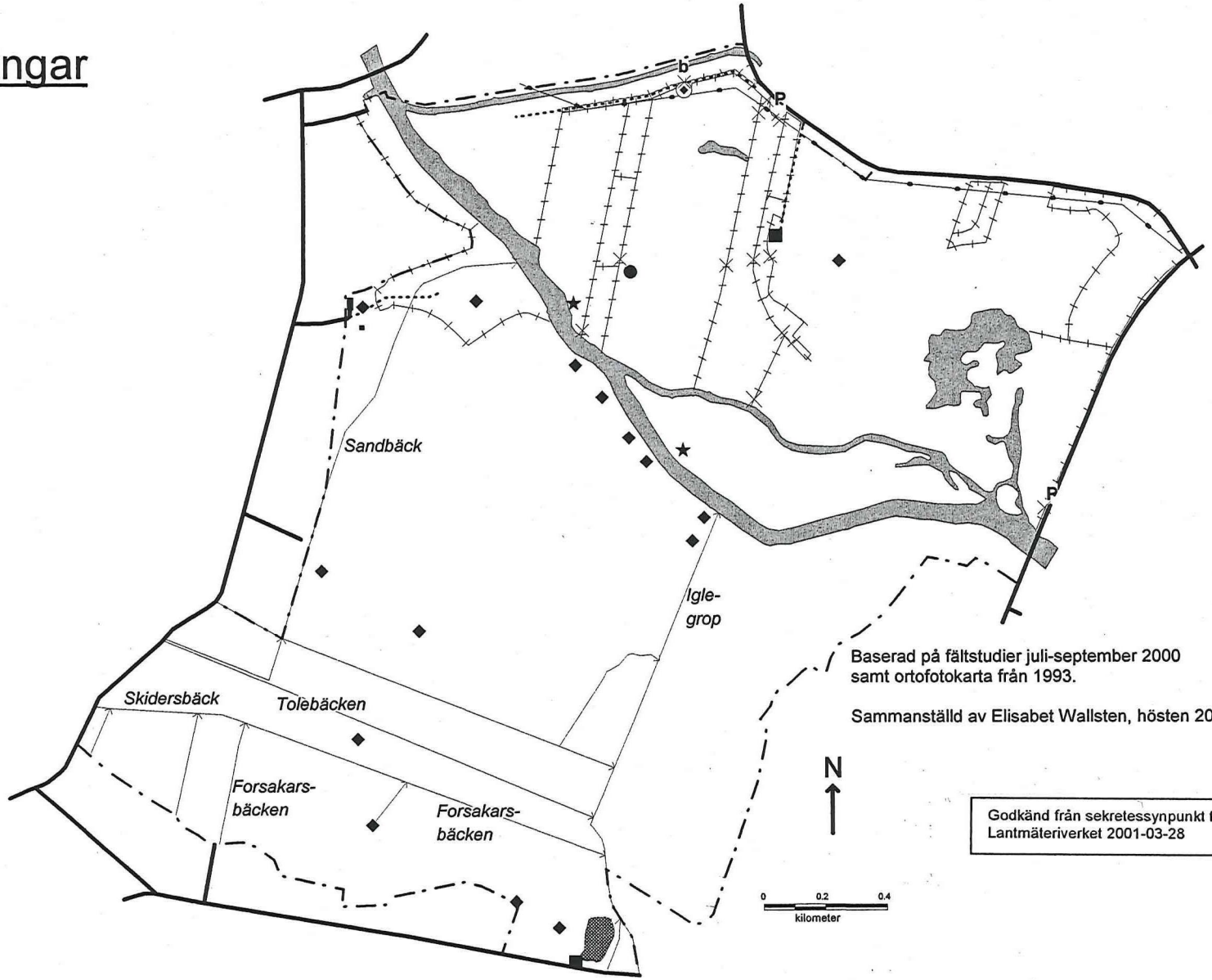

Baserad på fältstudier juli-september 2000 samt ortofotokarta från 1993.

Sammanställd av Elisabet Wallsten, hösten 2000.

Godkänd från sekretessynpunkt för spridning.
Lantmäteriverket 2001-03-28

Rapportserien Skåne i utveckling
ISSN 1402-3393

2001:1 Test av System Aqua 2000 Skåne. Miljöenheten
2001:2 Utsläpp till luft från stora punktkällor i Skåne. Miljöenheten
2001:3 Fakta om kvinnor och män i Skåne. Samhällsbyggnadsenheten
2001:4 Övervakning av fladdermöss i Skåne. Rapport för 2000. Miljöenheten
2001:5 Inventering av häckande kustfåglar i anslutning till det marina naturreservatet i Falsterbohalvöns havsområde – verksamhetsrapport för 2000. Miljöenheten
2001:6 Lokala investeringsprogram i Skåne 1998-2002. Miljöenheten
2001:7 Undersökning av den djupare mjukbottenfaunan inom Kullabergs marina reservat 1999. Miljöenheten
2001:8 Undersökning av den djupare mjukbottenfaunan inom Hallands Väderö marina reservat 1999. Miljöenheten
2001:9 Nationell och regional miljöövervakning i Skåne län. Miljöenheten
2001:10 Inventering av vanlig groda och åkergroda i Skåne län 2000. Miljöenheten
2001:11 Råd och annat personligt stöd, LSS. Tillsyn genomförd över verksamheten i region Skåne. Samhällbyggnadsenheten
2001:12 Natura 2000 i Skåne, delrapport 4. Miljöenheten
2001:13 Landmollusker på Stenshuvud. En inventering av arterna på 1990-talet och i jämförelse med 1820-1950. Miljöenheten
2001:14 Jämställdhetsstrategi för Skåne 2001-2003. Samhällsbyggnadsenheten
2001:15 Årsrapport 2000. Socialtjänsten i Skåne län. Samhällsbyggnadsenheten
2001:16 Effektuppföljning i kalkade och icke kalkade vatten, vinter 2001. Miljöenheten
2001:17 Undersökning av grund makrofauna och ålgräs inom Falsterbohalvöns marina reservat 2000. Miljöenheten
2001:18 Kulturmiljöarbete i skånska kommuner. Miljöenheten
2001:19 Kullabergs marina reservat – undersökningar 2000. Miljöenheten
2001:20 Reservat Hallands Väderö – marina undersökningar 2000. Miljöenheten
2001:21 Stoftmätningar i Landskrona 2000. Miljöenheten
2001:22 Insatser till personer med psykiska funktionshinder i SDF Centrum, Malmö. Samhällsbyggnadsenheten
2001:23 Kort rapport: Psykiatri och socialtjänst i samverkan. En uppföljning av psykiatri i Malmö. Samhällsbyggnadsenheten
2001:24 Jämställdhet – drivkraft för utveckling och tillväxt i Skåne. Samhällsbyggnadsenheten
2001:25 Länsrapport 2000 inom alkoholområdet, Skåne län. Samhällsbyggnadsenheten
2001:26 Luftföroreningar i Skåne 1980-1998, Miljöenheten
2001:27 Enskild vård i Skåne. Samhällsbyggnadsenheten
2001:28 Utvärdering av missbruks- och ungdomsprojekt som erhållit bidrag från Länsstyrelsen i Skåne län under åren 1994-1999. Samhällsbyggnadsenheten
2001:29 "Kvinnofrid i vår tid? – Skånska insatser och samverkan mot våldet mot kvinnor". Samhällsbyggnadsenheten
2001:30 Effektuppföljning i kalkade och icke kalkade vatten, våren 2001. Miljöenheten
2001:31 Riskstudier av farligt gods – transporter på större stråk av väg och järnväg. Samhällsbyggnadsenheten
2001:32 Jämställdhetstimmen i Skåne 2001. Samhällsbyggnadsenheten
2001:33 Bottenfauna i Skåne län 2000. Miljöenheten
2001:34 Biologisk återställning i kalkade vatten, reviderad plan för perioden 2000-2004. Miljöenheten
2001:35 Skånes kustområde- ett nationallandskap. Miljöenheten
2001:36 Egeside-området, med Härnestads ängar/Pulken, Yngsjö fälad, Egeside sjö och Helge å, i Kristianstads vattenrike. Miljöenheten
2001:37 Rinkaby ängar, med del av Horna ängar, I Kristianstads vattenrike. Miljöenheten
2001:38 Landlevande mollusker i Kristianstads vattenrike. Miljöenheten